

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΑΝΟΣΙΟΛΟΓΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ
ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΧΑΜΑΡΓΙΑ

1. Τί είναι η Θεία Λειτουργία.

Κέντρο και αποκορύφωμα της Ορθόδοξης Λατρείας είναι η Θεία Λειτουργία. Κέντρο δε της Θ. Λειτουργίας είναι το Μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας. Τί είναι όμως η Θεία Λειτουργία;

Είναι πάρα πολύ δύσκολο να δώσουμε ένα συγκεκριμένο ορισμό, γιατί η Θ. Λειτουργία είναι «μυστήριον μέγα». Είναι η προσφορά **της αναίμακτου θυσίας του Κυρίου** από μέρους ολοκλήρου της Εκκλησίας. Είναι ή **Ανάμνηση** της Σταυρικής θυσίας του Γολγοθά, που δεν αναπαριστάνει απλώς την θυσία του Σταυρού, αλλά κατά ένα τρόπο υπερφυσικό κάνει παρόντα όλα τα μεγάλα και θαυμαστά γεγονότα, που πραγματοποίησε ο Κύριος για την σωτηρία του κόσμου. Έτσι η Θ. Λειτουργία παρουσιάζει μπροστά στα μάτια των πιστών, μπροστά στην «Λατρευτική τους Σύναξη», ολόκληρη την ζωή του Κυρίου, από την φάτνη ως τον Σταυρό και ως την Ανάσταση και την Ανάληψη, με μία σαφή προσδοκία και προσμονή «της Δευτέρας του Χριστού Παρουσίας»¹.

Συνήθως την Θ. Λειτουργία την αντιλαμβανόμαστε πολύ περιορισμένα. Την θεωρούμε σαν ένα μέρος της Λατρείας, ασφαλώς το κυριότερο, αλλά πάντως ένα μέρος. Όμως οι ορθόδοξοι θεολόγοι επιμένουν ορθά, ότι μόνον όποιος έχει καταλάβει την Θ. Λειτουργία είναι σε θέση να εννοήσει και τί είναι Ορθόδοξη Εκκλησία. Γιατί η Θ. Λειτουργία είναι ο τόπος και ο χώρος της σωτηρίας των πιστών. Με κέντρο της και ουσία της το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας, η Θ. Λειτουργία θεωρείται και είναι το πλήρωμα όλων των Μυστηρίων. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι όλα τα άλλα Μυστήρια έχουν κάποια οργανική σχέση με την Θ. Λειτουργία. Το Βάπτισμα και το Χρίσμα π.χ. ετελούντο κατά την ώρα της Θ. Λειτουργίας (ιδίως τα Θεοφάνεια και το Πάσχα) ο Γάμος και το Ευχέλαιο γίνονταν μέσα στα πλαίσια της Λειτουργίας. Η χειροτονία των ιερέων μέχρι σήμερα γίνεται μέσα στην Θ. Λειτουργία. Η Εξομολόγηση γίνονταν δημόσια και πριν από την Θ. Λειτουργία, αλλά και σήμερα έχει κάποια εξάρτηση από την Θ. Ευχαριστία.

Γι αυτό το λόγο και η συμμετοχή του πιστού χριστιανού δεν είναι μία πράξη τυπική, ένας ξηρός τύπος, αλλά μια πράξη πίστεως. **Είναι μια πράξη μυστηριακή, που έχει ένα βαθιά μεταμορφωτικό χαρακτήρα.** Εδώ στην Θ. Λειτουργία Ισχύουν πολύ περισσότερο και βρίσκουν την πλήρη εφαρμογή τους όλα όσα είπαμε για το Πνεύμα της Ορθοδόξου Λατρείας και την σημασία της Λατρευτικής Συνάξεως².

Μέσα σε ένα κόσμο διαιρέσεων και ατομισμού, η Θ. Λειτουργία είναι δεσμός αγάπης και ειρήνης, δεσμός ενότητας και αδελφοσύνης· Συμμετέχει ο κάθε πιστός σ' αυτήν όχι σαν Ινα άτομο εγωκεντρικό, αλλά σαν μέλος του σώματος του Χριστού, μαζί με όλη την Εκκλησία. Με την στρατευόμενη και την θριαμβεύουσα Εκκλησία³. Έχει μία οικουμενική πληρότητα η Θ. Λειτουργία. ο μεγάλος σύγχρονος θεολόγος π. Γεώργ. Φλωρόφσκυ τονίζει χαρακτηριστικά ότι η ενότης αυτή δεν εκτείνεται μόνο σ' ένα άπειρο χώρο, αλλ' επίσης και σ' ένα άπειρο χρόνο, περιλαμβάνει δηλαδή όλες τις γενεές και όλες τις εποχές⁴. Οι νεκροί μνημονεύονται και αυτοί μαζί με όλους τους άλλους. Και η μνημόνευση αυτή δεν είναι μία έκφραση συμπαθείας, που σαν άνθρωποι έχουμε στους νεκρούς μας, αλλά είναι η συνείδηση και η επίγνωση, ότι όλοι μαζί οι πιστοί, οι ζώντες και οι νεκροί, είμαστε η μυστική αδελφότης Έν Χριστώ Ιησού». Μ' όλα αυτά η Ορθόδοξος Θεία Λειτουργία αποδεικνύεται ότι είναι μία δογματική μαρτυρία και αναγνώριση του λυτρωτικού έργου του Κυρίου.

2. Η Θεία Λειτουργία είναι «Μυστήριο μέγα».

Όσες φορές ασχολούμαστε με την Θεία Λειτουργία δεν πρέπει να λησμονούμε, ότι η **Θ. Λειτουργία είναι μυστήριο, που προσφέρεται από την Εκκλησία σαν αλήθεια πίστεως** και όχι σαν αλήθεια που θα την κατανόηση κανείς με την επιστημονική έρευνα και μελέτη. Άς μη ζητούμε λογικά επιχειρήματα μέσα σ' αυτή. ο ίδιος ο απ. Παύλος, ο πρώτος μετά τον "Ένα, παραδίδοντας το μυστήριο δεν προσπαθεί να το εξήγηση. Το παραδίδει με Ιερό δέος και σεβασμό. Τα λόγια του είναι απλά και μετρημένα: Εγώ γαρ παρέλαβαν από του Κυρίου, ό και παρέδωκα υμίν, ότι ο Κύριος Ιησούς εν τη νυκτί ή παρεδίδοτο έλαβε άρτον και ευχαριστήσας έκλασε (= το έκοψε) και είπε· λάβετε φάγετε· τούτο εστί το σώμα το υπέρ υμών κλώμενον τούτο ποείτε εις την εμήν ανάμνησιν ...» (Α Κορ. 11, 23-24) Δεν εμπιστεύεται το μυστήριο στην λογική. Δεν επιχειρεί να το κάνει κατανοητό. Το παραλαμβάνει σαν μυστήριο και το παραδίδει σαν μυστήριο. σ' αυτή την γραμμή του σεβασμού και «της παραδοχής» βαδίζουν και οι μεγάλοι Πατέρες. Ενώ μελετούν το μυστήριο και προσπαθούν να εισδύσουν στο βάθος του, δεν προχωρούν πέρα από τα όρια της ανθρωπινής λογικής, δεν καταργούν το μυστήριο, δεν το μεταβάλλουν σε επιστήμη.

Αν όμως το μυστήριο της Θ. Λειτουργίας δεν προσφέρεται για επιστημονική έρευνα και μελέτη, τότε τί επιχειρούμε εμείς να κάνουμε στο κεφάλαιο αυτό; Απλούστατα, θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε κατά το δυνατό τα όσα γίνονται στην διάρκεια της Θ. Λειτουργίας¹ να δούμε το νόημα τους, τί συμβολίζουν, τί πράγματα βλέπομε με της ψυχής τα μάτια, τίνας πράγματος γινόμαστε κοινωνοί, που καλούμαστε να φθάσουμε και τί έχομε να πούμε στον κόσμο που μας περιβάλλει. Τα υπόλοιπα είναι υπόθεση προσωπική του καθενός. Ανάλογα με τον βαθμό της πίστεως, ανάλογα με την δεκτικότητα της ψυχής του, ανάλογα με την πείνα και την δίψα που έχει θα προχώρηση στο μυστήριο «Εν πίστη» και Εν σιγή». Η ερμηνεία θα γίνει με οδηγό την σκέψη των Πατέρων, που μέσα στη Θ. Λειτουργία βλέπουν την δύναμη εκείνη που «μεταποιεί» τους πιστούς, τους κάνει «σύσσωμους» και «σύναιμους» του Χριστού, «Χριστοφόρους» και «Θεοφόρους». Παύει ο άνθρωπος να είναι πηλός και χώμα, έχει «τον Χριστόν κατοικούντα εν αυτώ», σύμφωνα με τους λόγους του Κυρίου μας «ό τρώγων μου την σάρκα και πίνων μου το αίμα, εν εμοί μένει, καγώ εν αυτώ» (Ιωαν. 6, 54).

3. Ποιες Θείες Λειτουργίες υπάρχουν σήμερα.

Στους Αποστολικούς χρόνους η Θ. Λειτουργία περιελάμβανε μόνο τον αγιασμό των Τιμίων Δώρων και την Θεία Κοινωνία των πιστών. Η σύντομη αυτή τελετή περιελάμβανε επίσης κήρυγμα από τον «προεστώτα» και μερικούς ύμνους και ευχές κατά την κρίση του επισκόπου. Στην αρχή το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας γίνονταν μετά το Κοινό Δείπνο όλων των πιστών, που έμεινε στην ιστορία με το όνομα Ά γ α π η. Πολύ ενωρίς όμως, ενώ ακόμη ζούσαν οι Απόστολοι, επειδή παρατηρούντο μεγάλες ατάξεις στην ώρα της Άγάπης, χωρίστηκε το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας από το κοινό δείπνο. Στο εξής η μεν Θ. Ευχαριστία γίνονταν τις πρωινές πλέον ώρες, η δε τελετή της Άγάπης, που λέγονταν και «Κυριακόν Δείπνον», έμεινε για το βράδυ.

Με την πάροδο του χρόνου, καθώς οι πιστοί πλήθαιναν και ήταν σκορπισμένοι σε διάφορα μέρη, άρχισαν να διαμορφώνονται διάφοροι τύποι Λειτουργιών, που είχαν τον ίδιο κεντρικό πυρήνα, το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας, διέφεραν όμως ως προς την έκτα-ση και την διάταξη. Από όλους αυτούς τους τύπους των Λειτουργιών σήμερα χρησιμοποιούμε μόνον/ τέσσαρες, που τελούνται από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες στην μητρική γλώσσα κάθε λαού. Είναι δε αυτές οι έξης:

I. Η Θεία Λειτουργία του Αγ. Ιακώβου του Αδελφοθέου.

Είναι η αρχαιότερη από όλες και γίνεται μόνο μία φορά τον χρόνο, την ημέρα της εορτής του Αγ. Ιακώβου (23 Οκτωβρίου). Περιλαμβάνει κυρίως ευχές, που είναι μεγάλες σε έκταση, οι οποίες στην βασική τους μορφή αποδίδονται στον Άγιο Ιάκωβο, τον αδελφό του Κυρίου, όπως παραδέχεται και ο 32ος κανών της εν Τρούλλω Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (το 691).

II. Η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου.

Αυτή η Λειτουργία είναι ο καρπός της επεξεργασίας, που έκανε ο μεγάλος Καππαδόκης Ιεράρχης, όλων των πριν από αυτόν Θείων Λειτουργιών. Έχει σπουδαίο θεολογικό βάθος, μεγάλο βιβλικό πλούτο και ακρίβεια στην δογματική της διατύπωση. Ιδιαίτερη σημασία έχει το τμήμα της Αναφοράς, που εκφράζει κατά τρόπο άριστο το Χριστολογικό Δόγμα. Η Θ. Λειτουργία του Μεγ. Βασιλείου τελείται 10 φορές τον χρόνο: την ημέρα της εορτής του, την παραμονή των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων ⁶, την Μεγάλη Πέμπτη, το Μέγα Σάββατο και τις πέντε Κυριακές των Νηστειών της Μεγ. Τεσσαρακοστής.

III. Η Θεία Λειτουργία του Αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

Αυτή είναι μία συντόμευση της Θ. Λειτουργίας του Μεγ. Βασιλείου μόνο στο μέρος των ευχών που λέγει ο ιερέας. Τελείται κάθε Κυριακή **αλλά** και κάθε μικρή και μεγάλη εορτή. Με την ερμηνεία αυτής της Λειτουργίας θα ασχοληθούμε παρακάτω.

IV. Η Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων.

Η Λειτουργία αυτή τελείται τις καθημερινές της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, όπως αναφέραμε στο σχετικό κεφάλαιο .

4. Τα μέρη της Θείας Λειτουργίας.

Τα μέρη της Θ. Λειτουργίας βασικά είναι τρία:

A. Η Προσκομιδή η Πρόθεση, η οποία τώρα περιέχεται στην ακολουθία του Όρθρου και έτσι έχει μείνει έξω από αυτό που σήμερα ονομάζαμε Θ. Λειτουργία.

B. Η Λειτουργία των Κατηχουμένων. Αυτή αρχίζει με το Έυλογημένη η Βασιλεία του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος ...» και τελειώνει μετά το Ευαγγέλιο και τις ευχές των Κατηχουμένων. Λέγεται Λειτουργία των Κατηχουμένων, γιατί το τμήμα αυτό της Θ. Λειτουργίας μπορούσαν να το παρακολουθούν οι Κατηχούμενοι, που δεν ήταν ακόμη βαπτισμένοι ⁸. Όταν το μέρος αυτό της Θ. Λειτουργίας τελειώνει, έφευγαν οι Κατηχούμενοι για ν αρχίσει η Λειτουργία των πιστών. Σήμερα βέβαια δεν υπάρχουν Κατηχούμενοι - καταργήθηκαν με τον νηπιοβαπτισμό - και έτσι ουσιαστικά η διάκριση αυτή στην πράξη έχει καταργηθεί.

Γ. Η Λειτουργία των Πιστών. Το τρίτο τμήμα της Θ. Λειτουργίας είναι βέβαια το σημαντικότερο· είναι η καρδιά της. Αρχίζει με την φράση - **που** συνήθως δεν λέγεται σήμερα-«όσοι πιστοί έτι και έτι εν ειρήνη του Κυρίου δεηθώμεν» και τελειώνει με το «Δι' ευχών των αγίων Πατέρων ημών ...». Προτού αναπτύξουμε κάθε τμήμα της Θ. Λειτουργίας χωριστά, παραθέτουμε ένα γενικό διάγραμμα της

5. Διάγραμμα της Θείας Λειτουργίας.

A. Προσκομιδή η Πρόθεση.

Προπαρασκευή των Τιμίων Δώρων.

B Η Λειτουργία των Κατηγουμένων.

Δοξολογία της Αγίας Τριάδος: 'Ευλογημένη η Βασιλεία του Πατρός ...».

Μεγάλη Συναπτή: 'Εν ειρήνη του Κυρίου ...».

A Αντίφωνο: «Ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου ...».

Μικρά Συναπτή: «'Ετι και έτι εν ειρήνη · - ·».

B Αντίφωνο: «Σώσον ημάς ΥΙέ Θεού ...».

«Ο Μονογενής Υιός ...».

Μικρά Συναπτή.

Το Απολυτίκιο.

Η Μικρά Είσοδος.

«Δεύτε προσκυνήσωμεν ...».

Ο Τρισάγιος ύμνος: «Άγιος ο Θεός ...».

Τα Αναγνώσματα: Απόστολος και Ευαγγέλιο.

Γ. Η Λειτουργία των Πιστών.

I. Προπαρασκευή της Αγίας Αναφοράς.

- Ευχές υπέρ των πιστών.

- Χερουβικός Ύμνος: «Οι τα Χερουβίμ μυστικώς ...».

- Η Μεγάλη Είσοδος.

- Τα Πληρωτικά: «Πληρώσωμεν την δέησιν ...».

- Ο ασπασμός της αγάπης: «Αγαπήσωμεν αλλήλους ...»

- Το «Πιστεύω ...».

II. Η Αγία Αναφορά.

- «Στόμεν καλώς ...», «Άνω σχώμεν ...».

- Η ευχή: «Άξιον και δίκαιον σε υμνείν ...».

- Ο Επινίκιος ύμνος: «Άγιος, Άγιος, Άγιος Κύριος Σαβαώθ. . .».

- Η δευτέρα ευχή της Αναφοράς: «Μετά τούτων και ημείς ...».

- «Λάβετε φάγετε ...», «Πίετε εξ αυτού πάντες ...».

- «Τα Σα εκ των Σων ...».

- «Σε υμνούμεν ...».

- Η επίκληση του Αγίου Πνεύματος και ο Καθαγιασμός.

- «Εξαιρέτως της Παναγίας ...».

- «Άξιον εστίν ως αληθώς ...»

- Μνημονεύσεις.

- Κυριακή προσευχή: «Πάτερ ημών ...».

III. Η Θεία Κοινωνία των Πιστών.

- Οι ευχές της Κεφαλοκλισίας και της Υψώσεως «των Αγίων».

- «Τα Άγια τοις αγίοις».

- Το Κοινωνικό.

- «Μετά φόβου Θεού πίστεως και αγάπης ...».

- Είδομεν το φως το αληθινόν ...».

- Ευχή ευχαριστίας επί τη Μεταλήψει».

- «Ο ευλογών τους ευλογούντας σε, Κύριε ...».

- Είη το όνομα Κυρίου ευλογημένον ...».
- Απόλυσις των πιστών: Ευλογία Κυρίου ...».
- «Δι' ευχών των αγίων Πατέρων ημών ...».
- Διανομή του Αντίδωρου.

Παραπομπές

1. «Και εστί πάσα η μυσταγωγία καθάπερ τις εικών μία ενός σώματος της του Σωτήρος πολιτείας, πάντα αυτής τα μέρη απ' αρχής άχρι τέλους κατά την προς άλληλα τάξιν και αρμονίαν υπάγουσα». Ν. Καβάσιλα, *Ερμηνεία της θ. Λειτουργίας* (Ευδοκίμωφ Π., «Η Ορθοδοξία», σελ. 327).

2. Την στρατευόμενη Εκκλησία αποτελούν οι πιστοί που ζουν ακόμη στον κόσμο αυτό. Την θριαμβεύουσα Εκκλησία αποτελούν οι άγιοι, οι μάρτυρες, οί Προφήτες, οι Απόστολοι, οι Πατέρες και γενικά όλοι οι πιστοί που μετά τον θάνατο τους έχουν περάσει στην αιωνιότητα είναι η Έν ουρανοίς» Εκκλησία.

3. Φλωρόφσκυ Γ., «θέματα Ορθοδόξου θεολογίας, Αθήναι 1973, σελ.

8. Η χρονική διάρκεια που έμενε κανείς στις τάξεις των Κατηχουμένων ήταν περίπου τρία χρόνια. Εάν ο κατηχούμενος έδειχνε ζήλο, προθυμία κα) πρόοδο, ο χρόνος ήταν δυνατό να συντομευτεί. Οι Αποστολικές Διαταγές ορίζουν τα εξής: «Ο μέλλων κατηχείσθαι τρία έτη κατηχείσθω- ει δε σπουδαίος είη και εύνοϊαν (= ζήλο) έχειν επί το πράγμα, προσδεχέσθω, ότι ουχ ο χρόνος, αλλ' ο τρόπος κρίνεται».

Β. ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ Η ΠΡΟΘΕΣΗ.

Προσκομιδή (από το ρήμα προσκομίζω) ή Πρόθεση είναι η προετοιμασία των Τιμίων Δώρων, δηλαδή του άρτου και του οίνου, που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν κατά την τέλεση του μυστηρίου της Θ. Ευχαριστίας.

Η ακολουθία της Προσκομιδής και η όλη προετοιμασία γίνεται σε ένα ειδικό τόπο που βρίσκεται στο αριστερό μέρος του Ιερού και καλείται και αυτός Προσκομιδή. Συνήθως είναι μία μικρή κόγχη η στην απλούστερη περίπτωση ένα μικρό τραπέζι.

Κατά την ακολουθία της Προσκομιδής ο ιερέας τοποθετεί επάνω στο άγιο Δισκάριο το κεντρικό τμήμα από το πρόσφορο (λειτουργία), που είναι η μερίδα εκείνη που πρόκειται να καθαγιασθεί. Η μερίδα αυτή λέγεται Αμνός». Στην συνέχεια αποσπά από το πρόσφορο μικρότερες μερίδες μνημονεύοντας συγχρόνως και τα ονόματα της Παναγίας, των Αγγέλων, του Προδρόμου και των Προφητών, των Αποστόλων, των Πατέρων, των Μαρτύρων, των Οσίων, των Αγίων, των Κληρικών, καθώς επίσης και όλα τα ονόματα των νεκρών και των ζώντων, που έχουν φέρει οι πιστοί (μας είναι γνωστή η φράση που λέγεται στην Μεγάλη Είσοδο: «και ων τα ονόματα εμνημονεύσαμεν εν τη θεία και ιερά προθέσει ζώντων τε και τεθνεώτων». Για τον καθένα από όσους μνημονεύει ο ιερέας βγάζει και μία ειδική μικρή μερίδα.

Έτσι επάνω στο Αγ. Δισκάριο αναπαρίσταται ολόκληρη η Εκκλησία στην παγκόσμια και οικουμενική της διάσταση, που καλύπτει τον ουρανό και την γη, το σήμερα και το χθες παρατεινόμενα στους αιώνες.

Όπως γίνεται σήμερα η Προσκομιδή, σύμφωνα με τα όσα λέγει ο ιερέας, συμβολίζει το πάθος και την ταφή του Κυρίου. Παλαιότερα η Προσκομιδή γίνονταν μετά την Λειτουργία των Κατηχουμένων⁹. Όταν όμως καταργήθηκε η τάξη των Κατηχουμένων, η Προσκομιδή μεταφέρθηκε στον Όρθρο, όποτε πήρε και την συμβολική σημασία της Γεννήσεως του Κυρίου, που έρχεται να σφραγισθεί για την σωτηρία των πιστών.

Παραπομπές

9. Στην Προσκομιδή παλαιότερα συμμετείχε και ο λαός. Αφού έφευγαν οι Κατηχούμενοι από τον Ναό, έπαιρναν οι πιστοί τα δώρα τους (το πρόσφορο και το κρασί) Και τα «προσεκόμιζαν» εκείνη την ώρα στον επίσκοπο ή τον ιερέα, για να προσφέρει αυτός κατόπιν την Ευχαριστία στον Θεό.

Γ. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

1. Η Βασιλεία του Θεού.

Η Λειτουργία των Κατηχουμένων αρχίζει με την δοξολογία της Αγίας Τριάδος:

«Ευλογημένη η Βασιλεία του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν». Η δοξολογία αυτή της Αγ. Τριάδος μας εισάγει από την αρχή ακόμη σε ένα καινούργιο βασίλειο· στο βασίλειο της Αγ. Τριάδος. Έχουμε συγκεντρωθεί στον Ναό και η πρώτη μας ενέργεια είναι να δηλώσουμε ότι εμείς είμαστε ο λαός του Θεού, η Εκκλησία, και αυτός είναι ο Θεός μας, ο Κύριος μας, ο Βασιλέας μας. Η αποδοχή αυτή της κυριαρχίας του Θεού πάνω στην ζωή μας εκφράζεται επίσημα με την απάντηση που δίδει ο λαός - είτε απ ευθείας, είτε μέσω του ψάλτου - επισφραγίζοντας την εκφώνηση του ιερέα με το Αμήν» (= Αλήθεια, ναι, είναι). Το Αμήν» είναι μία από τις πιο σημαντικές λέξεις, γιατί εκφράζει την απόφαση μας και την συγκατάθεση μας να ακολουθήσουμε τον Χριστό. Ξεχωρίσαμε από τον κόσμο αυτό, είμαστε πια η Εκκλησία του Χριστού. Όχι ότι αρνούμαστε τον κόσμο, η φεύγομε από αυτόν. Με την μυστηριακή χάρη του Θεού μεταμορφώνεται ο κόσμος σε αυτό που πρέπει να είναι, σε κόσμο του Θεού, σε βασιλεία του Θεού¹⁰. Μέσα λοιπόν στην Θεία Λειτουργία ο άνθρωπος βρίσκεται στην Βασιλεία του Θεού, την ζή από τώρα για να την απόλαυση πολλαπλάσια, όταν τελειωθεί με την Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου.

2. Η Μεγάλη Συναπτή ή τα Ειρηνικά.

Αμέσως, μετά ακολουθεί η Μεγάλη Συναπτή ή τα Ει ρ η ν ι κ ά. Λέγεται Μεγάλη Συναπτή γιατί είναι μία σειρά από μικρές αλλά πολύ περιεκτικές αιτήσεις, που η μία «συνάπτεται» κοντά στην άλλη και όλες μαζί αποτελούν μία ενότητα, όλες δε τελειώνουν με την φράση «του Κυρίου δεηθώμεν». Λέγονται και Ειρηνικά γιατί οι τρεις πρώτες αιτήσεις αναφέρονται στην ειρήνη: Εν ειρήνη του Κυρίου δεηθώμεν», «Υπέρ της άνωθεν ειρήνης...», «Υπέρ της ειρήνης του σύμπαντος κόσμου ...». ο κόσμος υποφέρει από τους πολέμους, από τις μάχες (διαμάχες), από τις διάφορες διαιρέσεις πολιτικές, κοινωνικές, εθνικές, θρησκευτικές, από τους διάφορους διχασμούς κλπ., γΓ αυτό η Εκκλησία σαν πρώτο αίτημα βάζει στο στόμα μας την βαθειά λαχτάρα για ειρήνη. Τα επόμενα πέντε αιτήματα της Μεγάλης Συναπτής αναφέρονται στους πιστούς που είναι παρόντες στον συγκεκριμένο Ναό, «Υπέρ του αγίου Οίκου τούτου ...», αλλά και στους πιστούς όλου του κόσμου «Υπέρ των ευσεβών και ορθοδόξων χριστιανών ...», στους εκκλησιαστικούς άρχοντας «Υπέρ του αρχιεπισκόπου ημών ...», στους πολιτικούς άρχοντας και τον στρατό «Υπέρ των ευσεβέστατων βασιλέων»¹¹ και γενικά σ' όλο τον λαό «Υπέρ της πόλεως ταύτης, πάσης πόλεως ...

Έτσι η Θεία Λειτουργία αγκαλιάζει ολόκληρη την ανθρωπότητα, αλλά και τα καθημερινά μας ακόμη προβλήματα, όπως είναι «η ευκρασία των αέρων και η ευφορία των καρπών της γης ...», όλες οι ανάγκες «των πλεόντων, οδοιπορούντων, νοσοούντων, καμνόντων (κακοπαθούντων), αιχμαλώτων ...». Τέλος παρακαλούμε τον Θεό να μας «ρύση» από κάθε θλίψη και να μας διαφυλάξει μέσα στην χάρη του, «υπέρ του ρυσθήναι ημάς ...».

Η Μεγάλη Συναπτή γενικά είναι ένας υπέροχος διάλογος ανάμεσα στον ιερέα και τον λαό, όπου ο ιερέας εκφράζει τα αιτήματα κα! ο λαός άπαντα σε όλα με την γνωστή φράση «Κύριε ελέησον». Το «Κύριε ελέησον», που το λέμε και το επαναλαμβάνουμε εκατοντάδες φορές, είναι η πιο μικρή αλλά και η πλέον περιεκτική προσευχή. Ομολογούμε μ αυτή, ότι ο Ιησούς Χριστός είναι ο Κύριος της ζωής μας. Τον προσφωνούμε «Κύριε»· είναι ο αρχηγός μας. Ομολογούμε ακόμη ότι είμαστε αμαρτωλοί και έχουμε ανάγκη του ελέους του Θεού, γι αυτό και τον παρακαλούμε να μας ελεήσει και να μας σώσει. «Ελέησον» είναι η θερμή ικεσία μας. Δυστυχώς, την έχουμε τόσο πολύ συνηθίσει την απλή αυτή προσευχή «Κύριε ελέησον», ώστε δεν την προσέχουμε, ενώ είναι τόσο σημαντική και τόσο περιεκτική νοηματικά.

Στο τέλος της Μεγάλης Συναπτής έχουμε δέηση προς την Παναγία και τους αγίους: «Της Παναγίας αχράντου, υπερευλογημένης ... και πάντων των αγίων μνημονεύσαντες ...». Η επίκληση αυτή, με την οποίαν ζητούμε την συνεργασία, την μεσιτεία και τις πρεσβείες της Θεοτόκου και των αγίων, είναι πολύ παλαιά συνήθεια και αποτελεί αποστομωτική απάντηση στους Διαμαρτυρόμενους και τους Χιλιοστές, οι όποιοι θέλησαν να εξοβελίσουν την Παναγία και τους αγίους από την ζωή μας¹². Η πίστη της Ορθοδοξίας είναι ότι οι χριστιανοί με τον θάνατο δεν χάνονται, αλλά «μεταβαίνουν εκ του θανάτου εις την ζωήν» (Ιωαν. 5, 24), είναι ζώντες κοντά στον Θεό. Εμείς δε τους αισθανόμαστε πολύ κοντά μας, αφού έχουν προέλθει από εμάς. Και η επίκληση αυτή τελειώνει με την υπέροχη φράση: «εαυτούς και αλλήλους και πάσαν την ζωήν ημών Χριστώ τω Θεώ παραθώμεθα». Όπως η Παναγία και οι άγιοι, έτσι και εμείς να εμπιστευθούμε ανεπιφύλακτα την ζωή μας στον Θεό.

3. Τα Αντίφωνα.

Ακολουθούν τα Αντίφωνα: «**Ταις πρεσβείαις της Θεοτόκου, σώτερ, σώσον ημάς**» και το «**Σώσον ημάς Υιέ Θεού ο αναστάς εκ νεκρών¹³ ψάλλοντας σοι αλληλούια**». Στην αρχή τα Αντίφωνα ήταν ψαλμοί ολόκληροι, που οι στίχοι τους εψάλλοντο διαδοχικά από τους χορούς των ψαλτών, «κατ' αντιφωνίαν», γι' αυτό και λέγονται Αντίφωνα». Σήμερα δεν λέμε τους ψαλμούς αλλά μόνο τα τροπάρια και μόνο στις μεγάλες εορτές λέμε και μερικούς στίχους πριν από τα Αντίφωνα¹⁴.

Τα Αντίφωνα τα έψαλλαν όλοι μαζί οι πιστοί. Φαίνεται δε ότι η εντύπωση από αυτή την συμψαλμωδία ήταν καταπληκτική. Το συμπεραίναμε αυτό από το έξης περιστατικό, που το αναφέρει ο Μ. Αθανάσιος στην απολογία του «Περί φυγής». Αναφέρεται σ' αυτήν ότι, ενώ προΐστατο ο Μ. Αθανάσιος στον Καθεδρικό Ναό της Αλεξανδρείας σε μία εσπερινή ακολουθία, μπήκε μέσα στην Εκκλησία ένα απόσπασμα στρατιωτικό με την ρητή διαταγή να τον συλλάβουν. ο Μ. Αθανάσιος δεν τα έχασε. Έδωσε εντολή ο μεν διάκονος να απαγγέλλει τους στίχους του 135ου ψαλμού «Εξομολογείσθε τω Κυρίω, ότι αγαθός...» το δε πυκνό εκκλησίασμα να συμπάλλει με έντονη φωνή το Εφύμνιο «ότι εις τον αιώνα το έλεος αυτού». Οι στρατιώτες εξεπλάγησαν από το θαυμάσιο αυτό θέαμα και ακρόαμα, όπου όλοι μικροί, μεγάλοι, άνδρες, γυναίκες, μορφωμένοι, απλός λαός, οι πάντες, είχαν ενώσει τις φωνές τους σ' ένα ύμνο προς τον Θεό. Αναχαιτίστηκαν στην ορμή τους. Καθηλώθηκαν τόσο, ώστε να δοθεί η ευκαιρία στον Μ. Αθανάσιο να ξεφύγει μέσα από τα χέρια τους¹⁵. Μεταξύ των Αντιφώνων ο ιερέας απευθύνει μία σύντομη δέηση «έτι και έτι εν ειρήνη ...», που λέγεται «Μικρά συναπτή» σε αντίθεση και διάκριση από την Μεγάλη Συναπτή¹⁶.

4. Το τροπάριο «Ο Μονογενής Υιός».

Μετά την τρίτη επανάληψη του «Σώσον ημάς Υιέ Θεού ...» ψάλλεται ο θαυμάσιος και πανηγυρικός Ύμνος:

«Ο Μονογενής Υιός και Λόγος του Θεού αθάνατος υπάρχων, και καταδεξάμενος δια την ημετέραν σωτηρίαν σαρκωθήναι εκ της αγίας Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας ατρέπτως ενανθρωπήσας· σταυρωθείς τε, Χριστέ ο Θεός, θανάτω θάνατον πατήσας, εις ων της Αγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τω Πατρί και τω Αγίω Πνεύματι, σώσον ημάς».

Ο Ύμνος αυτός, που αποδίδεται στον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, είναι θεολογικός και δογματικός. Αποτελεί μία σύντομη, ακριβή και καθαρή περίληψη όλης της πίστεως μας σχετικά με το πρόσωπο του Κυρίου. Ομολογούμε ότι ο Χριστός είναι ο Μονογενής Υιός του Θεού, ότι είναι αθάνατος, ότι χωρίς να πάθη καμιά τροπή (ατρέπτως) στην θεότητα, έγινε άνθρωπος για να μας σώσει. Ότι η Παναγία είναι και Θεοτόκος και αειπαρθένος, ότι με τον σταυρικό του θάνατο ο Κύριος κατήργησε τον θάνατο και ότι είναι ένα από τα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδος, ομοούσιος με τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα.

Ο Ύμνος είναι τοποθετημένος στο σημείο αυτό της Θ. Λειτουργίας, επειδή είναι μία πλήρης ομολογία πίστεως, που έπρεπε να δώσουν οι Κατηχούμενοι προτού φύγουν, αφού δεν θα είναι παρόντες, όταν θα απαγγελθεί το Σύμβολο της Πίστεως.

5. Η Μικρά Είσοδος.

Ενώ οι ψάλτες ψάλλουν το Απολυτίκιο ¹⁷ της Κυριακής η του αγίου που εορτάζαμε, γίνεται η Μικρά Είσοδος. ο Ιερέας κρατώντας στο ύψος του μετώπου του το Ιερό Ευαγγέλιο κάνει μία περιφορά στον Ναό και ξανατοποθετεί το Ευαγγέλιο στην Αγία Τράπεζα ¹⁸. Η «Μικρά Είσοδος» είναι από τις πιο παλαιές συνήθειες της Θ. Λειτουργίας, γιατί στην αρχή το Ι. Ευαγγέλιο το φύλαγαν σε ειδικό μέρος στο Σκευοφυλάκιο, για να το προφυλάξουν από την φθορά, αλλά και από ενδεχόμενη καταστροφή στους χρόνους των διωγμών. Όταν δε πλησίαζε η ώρα, που θα «ανεγινώσκετο», το έφεραν με μεγαλοπρέπεια στο κέντρο του Ναού, ώστε να είναι έτοιμο.

Η Μικρά Είσοδος συμβολίζει τον ερχομό του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού στον κόσμο ως του μοναδικού Διδασκάλου της Οικουμένης. Είναι ο κήρυξ, ο οποίος αποκαλύπτει στον κόσμο τις μεγάλες του αλήθειες, δηλαδή το Ευαγγέλιο. Γι' αυτό και άγγελοι συνοδεύουν τον Κύριο σ' αυτή του την είσοδο στον κόσμο. Ιδιαίτερα μνημονεύει ο ιερέας τους αγγέλους στην ευχή της Μικρός Εισόδου που λέγει μυστικά:

«Δέσποτα Κύριε, ο Θεός ημών, ο καταστήσας εν ουρανοίς τάγματα και στρατιάς αγγέλων και αρχαγγέλων εις λειτουργίαν της σης δόξης, ποιήσον συν τη εισόδω ημών, είσοδον αγίων αγγέλων γενέσθαι, συλλειτουργούντων ημίν και συνδοξολογούντων την σήν αγαθότητα ...».

Οι άγγελοι συμμετέχουν στην επίγεια Λειτουργία που γίνεται κατά το υπόδειγμα της ουρανού αγγελικής Λειτουργίας, όπως την περιγράφει ο Άγιος Ιωάννης στην Αποκάλυψη. Αν και παρίστανται, εν τούτοις δεν αξιώνονται να κοινωνήσουν το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου, που είναι προνόμιο μόνον του ανθρώπου. Μόλις ο ιερέας φθάση κοντά στην Ωραία Πύλη, στο ύψος του Δεσποτικού, στέκεται, ευλογεί και υψώνοντας το Ι. Ευαγγέλιο εκφωνεί: «Σοφία Ορθοί». Προσοχή, το Ευαγγέλιο είναι η σοφία του κόσμου, είναι ο Λόγος του Θεού. Γι αυτό ορθοί. Σηκωθείτε. Σηκώστε τον νου και την καρδιά στον ουρανό, για να υποδεχθείτε άζια τον ερχόμενο Κύριο. «Δεύτε - λοιπόν - προσκυνήσωμεν και προσπέσωμεν Χριστώ...» ψάλλουν όλοι μαζί το λεγόμενο εισοδικό¹⁹

Μετά το Εισοδικό λέμε τα Απολυτίκια της Κυριακής, της εορτής και του αγίου του Ναού και το Κοντάκιο της εορτής.

6. Ο Τρισάγιος Ύμνος.

Με την εκφώνηση του ιερέα «ότι άγιος ει ο Θεός ημών ...» όλος ο λαός μαζί ψάλλει μεγαλοπρεπώς τον Τρισάγιο Ύμνο. Ο Τρισάγιος Ύμνος είναι η προσευχή που από μικρά παιδιά μαθαίναμε όλοι μετά το «Πάτερ ημών ...» και που μας είναι τόσο γνωστή και αγαπητή: «**Άγιος ο Θεός, Άγιος Ισχυρός, Άγιος** Αθάνατος, ελέησον ημάς». Είναι εμπνευσμένος από τον αγγελικό ύμνο που άκουσε ο προφήτης Ησαΐας σε όραμα και περιέχεται στην Προφητεία του (Ησ. 6, 3) ²⁰. Αναφέρεται ο ύμνος στην αγιότητα που έχουν τα τρία πρόσωπα της Αγίας Τριάδος. Σκοπός του ύμνου είναι να συνειδητοποιήσουμε την αλήθεια ότι ο μόνος άγιος είναι ο Θεός, ο απολύτως άγιος, που γι' αυτό είναι και «κάτι άλλο» από τον κόσμο, είναι το τέλος κάθε επιθυμίας μας και κάθε προσπάθειας μας να γίνουμε κι εμείς άγιοι κατά χάρη σύμφωνα με την παραγγελία του.

Μετά την τριπλή επανάληψη του «Άγιος ο Θεός ...» ο διάκονος ή ο ιερέας εκφωνεί την λέξη: «Δ ύ ν α μ ι ς». Καλεί μ αυτή τους ψάλτες και τον λαό να δυναμώσουν την ένταση της φωνής τους, για να πολλαπλασιασθεί η δύναμη της φωνής του λαού, να αντηχήσει | διάπλατα ο ύμνος, να μη μείνει κανείς που δεν θα τον προσέξει. Και ήδη έφθασε η ώρα να ακουστούν τα θεία λόγια του Ευαγγελίου.

7. Τα Αναγνώσματα²¹.

Σήμερα τα Αναγνώσματα της Θείας Λειτουργίας είναι ο Απόστολος και το Ευαγγέλιο.

Ο Απόστολος²² είναι μία καθορισμένη περικοπή για κάθε Κυριακή, εορτή και ημέρα από τις «Πράξεις των Αποστόλων» ή από τις Επιστολές τους. Παλαιότερα, προτού καθορισθούν οριστικά οι περικοπές, την σχετική περικοπή την όριζε ο επίσκοπος η ο προϊστάμενος ιερέας, ο όποιος και έδινε το βιβλίο των Αποστόλων την ώρα εκείνη στον αναγνώστη. Η τυπική διάταξη ορίζει να απαγγέλλεται ο Απόστολος εμμελώς, ευκρινώς και σεμνοπρεπώς» για να τον αντιλαμβάνονται οι πιστοί. Θα ήταν ευχής έργο να έχουν υπ' όψιν τους οι ψάλτες την τυπική αυτή διάταξη και να μη συναγωνίζονται σε λαρυγγισμούς και επιδείξεις, που κάνουν το κείμενο ακατανόητο.

Το Ευαγγέλιο είναι και αυτό μία καθορισμένη περικοπή από τα τέσσερα Ευαγγέλια (Κατά Ματθαίον, κατά Μάρκον, κατά Λουκάν και κατά Ιωάννην). Πριν από την ανάγνωση του Ευαγγελίου, ο ιερέας καλεί όλους τους πιστούς να προσέξουν: «**Σοφία. Ορθοί ακούσωμεν του Αγίου Ευαγγελίου, ειρήνη πάσι**». Επάνω στον άμβωνα η εμπρός στην Ωραία Πύλη βρίσκεται αυτός που θα διαβάσει το Ευαγγέλιο. Τα μάτια όλων και η προσοχή τους είναι στραμμένα προς αυτόν και με κατάνυξη περιμένουν να ακούσουν τον Λόγο του Θεού. οι πιστοί το γνωρίζουν αυτό και όρθιοι, με ανυψωμένο το πνεύμα και την καρδιά τους, συμφιλιωμένοι μεταξύ τους (ειρήνη πάσι), είναι έτοιμοι ν ακούσουν και να προσέξουν («Πρόσχωμεν»). Αυτό συνέβαινε πάντοτε, όπως μαρτυρούν και οι Αποστολικές Διαταγές: «Και όταν αναγινωσκόμενον ή το Εύαγγέλιον, πάντες οι πρεσβύτεροι και οι διάκονοι και πας ο λαός στηκέτωσαν μετά πολλής ησυχίας». Πριν από την ανάγνωση του Ευαγγελίου ο ιερέας διαβάσει μία υπέροχη ευχή, για να έλθει η χάρη του Θεού να μας φωτίσει και να ανοίξει τα μάτια μας, ώστε να καταλάβουμε την αλήθεια του Ευαγγελίου, να νικήσουμε όλες τις κακές επιθυμίες και να εφαρμόσουμε στην ζωή μας το θέλημα Του. Ας σημειώσουμε ότι η ευχή αυτή είναι από τις ελάχιστες ευχές της Θείας Λειτουργίας, που απευθύνονται κατ' ευθείαν στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού:

«Έλλαμψον εν ταίς καρδίαις ημών, φιλόανθρωπε Δέσποτα, το της σης θεογνωσίας ακήρατον (= αμιγές, καθαρό, χωρίς ξένες ουσίες) φως και τους της διανοίας ημών διάνοιξαν οφθαλμούς εις την των ευαγγελικών σου κηρυγμάτων κατανόησιν. Ένθες ημίν και τον των μακαρίων σου εντολών φόβον, ίνα τας σαρκικός επιθυμίας πάσας καταπατήσαντες, πνευματικήν πολιτείαν μετέλθωμεν,

πάντα τα προς ευαρέστησιν την σήν και φρονούντες και πράττοντες ...».

Η επισημότητα που δίνεται στην ανάγνωση του Αποστόλου και του Ευαγγελίου, η ευχή που διαβάζεται, οι επανειλημμένες προτροπές για προσοχή και ανάταση κλπ. έχουν τον σκοπό τους. Θέλουν να δείξουν ότι το κήρυγμα, αλλά και η ακρόαση του Λόγου του Θεού είναι πράξη μυστηριακή, μεταμορφωτική. Πράξη δηλαδή που μεταμορφώνει - πρέπει να μεταμορφώνει - τον άνθρωπο, που γίνεται δέκτης του Λόγου του Θεού. Είναι ο ίδιος ο Κύριος που μιλάει με το Ευαγγέλιο, όπως μιλούσε στο όρος, στην λίμνη της Γεννησαρέτ στα διψασμένα πλήθη κλπ., και μας παρουσιάζει την Αλήθεια του, το Πάθος του, την Ανάσταση του, την καινούργια ζωή που πρέπει να ζήσουν οι πιστοί. Αυτό το νόημα δίδει στα Αναγνώσματα η τυπική διάταξη της Λειτουργίας του Ιακώβου: «(ίνα δειχθή) η του Υιού του Θεού ενανθρώπησις, τα τε πάθη και η εκ νεκρών αυτού Ανάστασις, η εις τους ουρανούς άνοδος και πάλιν η δευτέρα Αυτού μετά δόξης παρουσία». Ακούμε λοιπόν και δεχόμαστε τα λόγια του Ευαγγελίου, ως Λόγο του Θεού, που μας ανυψώνει, μας μεταμορφώνει και μας χειραγωγεί στην καινούργια χριστιανική ζωή. Γι' αυτό και η διδασκαλία και η ακρόαση του Λόγου του Θεού κατέχει την πιο κεντρική θέση στην Λειτουργία των Κατηχουμένων²³. Μετά την ανάγνωση του Ευαγγελίου πρέπει κανονικά να ακόλουθη το Κήρυγμα, που είναι στην ουσία ερμηνεία του Ευαγγελίου, **ανάπτυξη του αιωνίου Λόγου του Θεού και όχι των προσωπικών αντιλήψεων και πεποιθήσεων του ομιλούντος**, που **θέλει** τους χριστιανούς κατ' αυτόν η εκείνον τον τρόπο κλπ. Σήμερα για λόγους πρακτικούς το θείο κήρυγμα γίνεται την ώρα του Κοινωνικού. Άσχετα πάντως με την ώρα κατά την οποία θα γίνη το κήρυγμα, εκείνο που θέλομε να τονίσουμε είναι ότι σύμφωνα με την Παράδοση το κήρυγμα του Λόγου του Θεού σε συνδυασμό με τα Αναγνώσματα είναι αναπόσπαστο μέρος της Θείας Λειτουργίας²⁴. Είναι ο Λόγος του Θεού που φωτίζει το μυστήριο, ώστε να μη καταντά αυτό μαγεία, αλλά να γνωρίζουμε οι πιστοί τί ακριβώς γίνεται. Γι' αυτό στην Λειτουργία των Κατηχουμένων το Ευαγγέλιο κατέχει την πλέον επίσημη θέση. Είναι στο κέντρο της Αγ. Τραπέζης. Στο σημείο εκείνο, όπου μετά από λίγο θα τοποθετηθεί το Άγιο Ποτήρια με το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου, ο ίδιος Κύριος και στο Ευαγγέλιο και στο Άγιο Ποτήριο. «Ο Λόγος σαρξ εγένετο», μας βεβαιώνει ο Ευαγγελιστής (Ιωάν. 1, 14). Με όποια ευλάβεια και προετοιμασία κοινωνούμε το Σώμα και Αίμα του Χριστού, με την ίδια ευλάβεια και διάθεση πρέπει να ακούμε και να δεχόμαστε τον Λόγο του Θεού.

8. Εκτενής δέησις και ευχές υπέρ των Κατηχουμένων.

Μετά το κήρυγμα καί εμπρός στην Ωραία Πύλη ο διάκονος απαγγέλλει την Εκτενή δέηση, που αρχίζει με τις λέξεις: **Είπωμεν πάντες εξ όλης της ψυχής και εξ όλης της διανοίας ημών είπωμεν. Κύριε Παντοκράτορ...**» Είναι μία σειρά από σπουδαιότατα αιτήματα για όλους τους πιστούς, «τους ζώντας και τους κοιμηθέντας». Λέγεται Εκτενής για δύο λόγους: α) Γιατί είναι μεγάλη μακρά και β) γιατί γίνεται με ένταση ψυχής, με Ινθεο ζήλο, με διάπυρη την διάθεση. Όλα τα αιτήματα αρχίζουν με τις λέξεις: «Ετι δεόμεθα υπέρ ...», ο δε λαός άπαντα λέγοντας τρεις φορές το «Κύριε ελέησον». Πολλοί ιερείς κακώς παραλείπουν για λόγους συντομίας την Εκτενή δέηση, ενώ σπαταλούν τόση ώρα για φωνητικές επιδείξεις. Πάντως η Εκτενής είναι πολύ αρχαία δέηση, που κατά τον καθηγητή Π. Τρεμπέλα έχει την καταγωγή της από την Εβραϊκή Συναγωγή²⁵.

Οι **ευχές υπέρ των Κατηχουμένων**²⁶ στο σημείο αυτό μόνο ιστορική σημασία έχουν μας θυμίζουν ότι οι Κατηχούμενοι και γενικά οι μη βαπτισμένοι είχαν το δικαίωμα να παρακολουθούν την Θεία Λειτουργία μέχρι του σημείου αυτού. Ερμηνεύοντας το σημείο αυτό ο αγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος λέγει: «Τους αμύητους είργομεν (= εμποδίζουμε) ουκ επειδή ασθένειαν κατέγνωμεν των τελουμένων, αλλ' επειδή ατελέστερον οι πολλοί προς αυτά διάκεινται»²⁷. Είναι χαρακτηριστικά τα αιτήματα της Εκκλησίας υπέρ των Κατηχουμένων:

Εύξασθε οι Κατηχούμενοι τω Κυρίω. Οι πιστοί υπέρ των Κατηχουμένων δεηθώμεν, ίνα ο Κύριος αυτούς ελεήση. Κατηχήση αυτούς τον λόγον της αληθείας. Αποκαλύψη αυτοίς το Ευαγγέλιον της δικαιοσύνης. Ενώση αυτούς τη Αγία αυτού Καθολική και Αποστολική Εκκλησία ...».

Οι ευχές υπέρ των Κατηχουμένων λέγονται σήμερα μόνο στην Θεία Λειτουργία των Προηγιασμενων. Στο σημείο αυτό τελειώνει η Λειτουργία των Κατηχουμένων

Πρέπει να σημειωθεί ότι ως το σημείο αυτό οι δύο Λειτουργίες του Αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου και του Μεγ. Βασιλείου είναι απαράλλακτες. Στο τμήμα της Λειτουργίας των Πιστών διαφέρουν μόνον ως προς τις ευχές. Οι ευχές του Μεγ. Βασιλείου είναι εκτενέστερες και θεολογικότερες.

Δ. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ

Προπαρασκευή της Αγίας Αναφοράς,

1. Οι ευχές των Πιστών.

Με τις ευχές των πιστών, «όσοι πιστοί έτι και έτι εν ειρήνη του Κυρίου δεηθώμεν ...», αρχίζει το 3ο τμήμα της Θ. Λειτουργίας, η Λειτουργία των Πιστών. Όλα όσα έχουν προηγηθεί ετοιμάζουν την ώρα αυτή. Ο πιστός με το μυστήριο του Βαπτίσματος έχει αναγεννηθεί πνευματικά, έχει γίνει «κάτι εντελώς διαφορετικό». Ανήκει στην οικογένεια του Θεού. Και γι' αυτό έχει το δικαίωμα - παρά τις αμαρτίες του - να παρίσταται στην Θ. Λειτουργία, να παρακολουθεί το Μυστήριο και να κοινωνά το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου. Πόσο μεγάλη τιμή για τον πιστό το προνόμιο αυτό! Στην συνείδηση όμως πολλών το πράγματα έχουν δυστυχώς ξεθωριάσει. Το προνόμιο έγινε καθήκον, όχι πάντοτε ευχάριστο. Νομίζουμε ότι υποχρεώνουμε τον Θεό, όταν πηγαίνουμε στην Εκκλησία.

Οι ευχές των πιστών στις ήμερες μας λέγονται από πολλούς ιερείς «μυστικώς» μέσα στο ιερό. Έτσι στην πράξη μετά το Ευαγγέλιο ακούμε τον Χερουβικό ύμνο.

2. Ο Χερουβικός Ύμνος.

Οι τα Χερουβίμ μυστικώς εικονίζοντες
και τη ζωοποιώ Τριάδι
τον τρισάγιον ύμνον προσάδοντες (= ψάλλοντες)
πάσαν την βιοτικήν αποθώμεθα μέριμναν
ως τον βασιλέα των όλων υποδεξόμενοι,
ταις αγγελικαίς αοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν.
Αλληλούια».

Η ώρα, κατά την οποία ψάλλεται ο Χερουβικός Ύμνος, είναι ώρα ιερή. Όλοι οι πιστοί εικονίζουμε τα Χερουβίμ και ψάλλουμε μαζί τους τον αγγελικό ύμνο. Και ναι μεν εμείς οι άνθρωποι ούτε άσαρκοι και ασώματοι είμαστε, όπως οι άγγελοι, ούτε ακούραστα και ανύστακτα πνεύματα, όπως είναι τα Χερουβίμ. Όμως παρ' όλα αυτά με την χάρη του Θεού πρέπει να έχουμε, στα μέτρα του δυνατού, την ίδια διάθεση, πρέπει να κατεχόμαστε από τον ίδιο φόβο και να δείχνουμε την ίδια αφοσίωση, προσοχή και προσήλωση, τουλάχιστο κατά την ώρα της Θείας Λειτουργίας²⁸. Ιδίως την στιγμή αυτή που σε λίγο πρόκειται να γίνει η μεταφορά των Τιμίων Δώρων στην Αγία Τράπεζα. Αυτά που υπάρχουν στο Άγιο Δισκάριο και Ποτήριο δεν είναι πλέον απλός άρτος και οίνος-είναι τα Αντίτυπα» του Σώματος και του Αίματος του Κυρίου²⁹. Γι' αυτό ας Αποθέσουμε» κάθε βιοτική μέριμνα και ας ανυψωθούμε στην τάξη των αγγέλων, ώστε άζια να υποδεχθούμε «τον βασιλέα των όλων», που έρχεται ακολουθούμενος από τις στρατιές των αγγέλων. Η πραγματικότητα αυτή γίνεται πιο αισθητή στον συγκλονιστικό και καταλυτικότατο Χερουβικό Ύμνο που ψάλλεται το

Μ. Σάββατο: ³⁰

«Σιγησάτω πάσα σαρξ βροτεία (= ανθρώπινη)
και στήτω μετά φόβου και τρόμου,
και μηδέν γήινον εν εαυτή λογιζέσθω
Ὁ γαρ Βασιλεύς των βασιλευόντων
και Κύριος των κυριευόντων
προσέρχεται σφαγιασθῆναι
και δοθήναι εις βρώσιν τοις πιστοίς.
Προηγούνται δε τούτου οι χοροί των αγγέλων
μετά πάσης αρχής και εξουσίας,
τα πολυόμματα Χερουβίμ
και τα εξαπτέρυγα Σεραφίμ
τας όψεις καλύπτοντα και βοώντα τον ύμνον,
Αλληλούια, Αλληλούια, Αλληλούια».

Βασιλική πράγματι προετοιμασία για την Μεγάλη Είσοδο.

Και ενώ οι ψάλτες ψάλλουν τους συγκλονιστικούς αυτούς ύμνους έξω, ο ιερέας στο Αγ. Βήμα με κατάνυξη και συντριβή «κλινόμενος μεγάλως την κεφαλήν» αναπέμπει στον Κύριο την ευχή του Χερουβικού Ύμνου, στην οποία με θερμά λόγια, γεμάτα ταπείνωση και συναίσθηση της αμαρτωλότητός του, παρακαλεί τον Κύριο να καθαρίσει την ψυχή του και την καρδιά του από κάθε πονηρία και να τον αξίωση να «ιερουργήσει το άγιον και άχραντον Σώμά του και το τίμιον Αίμα». Η ευχή του Χερουβικού αρχίζει ως εξής:

Ὅυδεις άξιος των συνδεδεμένων ταις σαρκικαίς έπιθυμίαις και ηδοναίς προσέρχεσθαι ή προσεγγίζειν ή λειτουργείν σοι, Βασιλεύ της δόξης. Το γαρ διακονείν σοι μέγα και φοβερόν και αύταις ταις επουρανίοις δυνάμεσιν ...».

Έκτος των άλλων η ευχή έχει σαν χαρακτηριστικό και τούτο, ότι απευθύνεται στο πρόσωπο του Ιησού Χρίστου, ενώ οι άλλες απευθύνονται στον Θεό-Πατέρα. Μετά το τέλος της ευχής και μετά την σχετική προετοιμασία του ιερέα στο ιερό, γίνεται η Μεγάλη Είσοδος.

3. Η Μεγάλη Είσοδος.

Κατά την Μεγάλη Είσοδο ο Ιερέας με κάθε επισημότητα μεταφέρει τα Τίμια Δώρα από την Προσκομιδή στην Αγία Τράπεζα και τα αποθέτει στο κέντρο αυτής. Η Μεγάλη Είσοδος συμβολίζει την πορεία του Κυρίου προς το Πάθος και τον θάνατο. Ενώ περιφέρει τα Τίμια Δώρα, που ο λαός τα παρακολουθεί - χωρίς να τα ατενίζει με τα μάτια - με πολλή ευλάβεια και κατάνυξη, ο ιερέας αργά και καθαρά απαγγέλλει την εξής δέηση:

«Πάντων ημών, μνησθείη Κύριος ο Θεός εν τη βασιλεία αυτού πάντοτε, νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν» ⁸¹.

Η μνημόνευση αυτή όλων κατά την ιερή αυτή ώρα, είναι μία πράξη αγάπης. Αγάπης του Θεού που μας θυμάται, αλλά και αγάπης της Εκκλησίας που θυμάται τον κόσμο όλο. Στην εποχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας η Μεγάλη Είσοδος γίνονταν με πολλή επισημότητα και μεγαλοπρέπεια. ο ίδιος ο αυτοκράτωρ ασκεπής και χωρίς ξίφος πήγαινε στην Βόρεια Πύλη και ακολουθούσε ταπεινά πίσω από τον ιερέα μέχρι την Ωραία Πύλη, συνοδευόμενος απ' όλη την αυτοκρατορική ακολουθία του.

Μόλις ο ιερέας φθάσει στην Ωραία Πύλη εισέρχεται στο Ιερό, ενώ οι ψάλτες συμπληρώνουν τον Χερουβικό Ύμνο: «ταις αγγελικαίς ...»

4. Τα Πληρωτικά.

Όταν ο ψάλτης τελειώσει το Χερουβικό, ο ιερέας λέγει μία σειρά από αιτήσεις που λέγονται «Πληρωτικά», γιατί αρχίζουν με τις λέξεις: «Πληρώσωμεν (=Ας συμπληρώσουμε) την δέησιν ημών τω Κυρίω...». Τα τελευταία έξι αιτήματα, που τελειώνουν όλα με την φράση «...παρά του Κυρίου αιτησώμεθα» και στα οποία οι ψάλτες απαντούν με το «Παράσχου, Κύριε» (= δώσε μας, χάρισε μας. Κύριε) είναι πολύ αξιόλογα αιτήματα, καθένα από τα οποία έχει το πνεύμα του Χριστού και τον φωτισμό του Αγ. Πνεύματος, είναι δε τα έξης:

— «Την ημέραν πάσαν τελείαν, αγίαν, ειρηνικήν και αναμάρτητον, παρά του Κυρίου αιτησώμεθα».

— «Άγγελον ειρήνης, πιστόν οδηγόν, φύλακα των ψυχών και των σωμάτων ημών, παρά του Κυρίου αιτησώμεθα».

— «Συγγνώμην και άφεσιν των αμαρτιών και των πλημμελημάτων ημών, παρά του Κυρίου αιτησώμεθα».

— «Τα καλά και συμφέροντα ταις ψυχαίς ημών, και ειρήνην τω κόσμω, παρά του Κυρίου αιτησώμεθα».

— «Τον υπόλοιπον χρόνον της ζωής ημών, εν ειρήνη και μετάνοία έκτελέσαι, παρά του Κυρίου αιτησώμεθα».

— «Χριστιανά τα τέλη της ζωής ημών, ανώδυνα, ανεπαίσχυντα, ειρηνικά και καλήν απολογίαν την επί του φοβερού βήματος του Χριστού αιτησώμεθα».

Καθένα από τα σύντομα αυτά αιτήματα κρύβει μέσα του πλούτο εννοιών και εκφράζει βαθύτατους πόθους της ψυχής μας, η δε ανάλυση τους μπορεί ν' αποτελέσει πραγματεία ολόκληρη. Τίποτε απ' ό,τι χρειάζεται ο άνθρωπος δεν λείπει από τα αιτήματα αυτά. Η ειρήνη (δεν λείπει από κανένα αίτημα, γιατί είναι το πιο σπουδαίο αγαθό), η τελειότητα, η αγιότητα, η αποφυγή της αμαρτίας, η προστασία του Θεού, η υγεία, το έλεος και η συγγνώμη, κάθε τι που είναι συμφέρον και καλό στην ψυχή μας, η μετάνοια που δεν πρέπει να λείπει ποτέ, όλα αυτά συνωστίζονται τόσο απλά και τόσο όμορφα, ώστε γεμίζουν με αληθινή χαρά και ειρήνη τις ψυχές μας. Σταματούμε ιδιαίτερα στο τελευταίο αίτημα: «Χριστιανά (= χριστιανικά) τα τέλη της ζωής ημών ...» Τί περισσότερο και τί σπουδαιότερο θα μπορούσε να ζητήσει ο άνθρωπος στην ζωή του; Με πολλή συγκίνηση ακούμε κάθε φορά το αίτημα αυτό, ενώ το χέρι μας αυτόματα χαράσσει το σημείο του Σταυρού, για να εκφράσει την ανάγκη της ψυχής μας καθώς και την θερμότητα, με την οποία ζητούμε από τον Θεό να εκπλήρωση το αίτημα αυτό: Να είναι χριστιανικά τα τέλη μας, χωρίς πόνο και οδύνη· χωρίς αισχύνη και ντροπή, με το μέτωπο ψηλά, με την συνείδηση ήσυχη ότι αγωνιστήκαμε τον αγώνα τον καλό. Και όταν βρεθούμε μπροστά στο βήμα του Μεγάλου Κριτού να έχουμε καλή απολογία. Κάθε λέξη του αιτήματος αυτού είναι γεμάτη σοφία, δύναμη, έμπνευση. Η ψυχή του χριστιανού γαληνεύει πραγματικά.

Την ώρα που ο διάκονος απαγγέλλει τα αιτήματα αυτά ο ιερέας λέγει μυστικά την ευχή της Προσκομιδής «Κύριε ο Θεός ο Παντοκράτωρ, ο δεχόμενος θυσίαν ανίσεως ...» που είναι προπαρασκευαστική του καθαγιασμού των Τιμίων Δώρων. Η ευχή κλείνει με την εκφώνηση: «Δια των οικτιρμών του Μονογενούς σου Υιού...» και ακολουθεί ο ασπασμός της αγάπης.

5. Ο ασπασμός της αγάπης

Με μία έξαρση ψυχική ο ιερέας εύχεται σε όλους τους πιστούς την ειρήνη και μας καλεί όλους να αγαπηθούμε μεταξύ μας:

«Αγαπήσωμεν αλλήλους, ίνα εν ομονοία ομολογήσωμεν».

Και ο λαός: «Πατέρα, Υιόν και Άγιον Πνεύμα, Τριάδα ομοούσιον και αχώριστον»³².

Χωρίς την αγάπη δεν γίνεται τίποτε. Μόνον αυτή δημιουργεί και μεταμορφώνει. Με την αγάπη ο άνθρωπος κατορθώνει τα πάντα. Μ' αυτή οδηγείται στον Ιησού, που είναι η Αγάπη και γίνεται κοινωνός του Ποτηριού της Ζωής. Η Εκκλησία, αν θέλει να είναι Εκκλησία, πρέπει κάθε μέρα να φανερώνει την αγάπη την δική της, που είναι η εικόνα της μεγάλης αγάπης του Θεού, ο οποίος Αγάπη εστί». ο ασπασμός δε αυτός της αγάπης δεν είναι μία απλή προτροπή και τυπική εκφώνηση του ιερέα, δεν είναι μία «Ιερολογία», αλλά μία «αερουργία». Όλα στην Θεία Λειτουργία είναι πράξη, έργα. Τίποτε δεν είναι λόγια. ο ασπασμός της αγάπης λοιπόν δεν πρέπει να είναι υποκριτικός, αλλά έκφραση μιας δυναμικής, πραγματικής αγάπης³³.

Κατά την Παράδοση στο σημείο αυτό ήταν συνήθεια να δίνεται το φίλημα της αγάπης: «... οι του κλήρου ασπάζονται τον επίσκοπον οι λαϊκοί άνδρες τους λαϊκούς, αι γυναίκες τας γυναίκας· τα δε παιδιά, επιβλεπόμενα παρά των διακόνων, όπως μη ατακτώσιν, ίστανται προς τω βήματι»³⁴. Σήμερα για λόγους πρακτικούς ο ασπασμός έχει περιορισθεί μεταξύ των ιερέων μέσα στο Ιερό.

6. Το Σύμβολο της Πίστεως.

Μετά τον ασπασμό της αγάπης ο ιερέας εκφωνεί:

«Τας θύρας, τας θύρας εν σοφία, πρόσχωμεν».

Έχει φθάσει πλέον η στιγμή, κατά την οποία όλοι οι πιστοί μαζί θα ομολογήσουν την απόλυτη πίστη τους στον Θεό και ο ιερέας με δυνατή φωνή επιστά την προσοχή των χριστιανών σε δύο σημεία: α) Να κλείσουν οι πόρτες του Ναού για να μη μπει πλέον κανείς άπιστος. Όσοι είχαν την φροντίδα αυτή, έπρεπε να προσέξουν πολύ. Σήμερα δεν υπάρχει η ανάγκη αυτή και γίνεται στο σημείο αυτό κάποια παρανόηση. Πολλοί κλείνουν την ώρα αυτή την Ωραία Πύλη, χωρίς κανένα λόγο. Ίσως να συμβαίνει αυτό, γιατί δεν μπορούν να εξηγήσουν την φράση «τάς θύρας ...» και β) Επειδή το «Σύμβολον της Πίστεως» είναι η πιο βασική και σπουδαία ομολογία πίστεως, πρέπει όλοι οι χριστιανοί μαζί να το απαγγείλουν με πολλή προσοχή και συναίσθηση.

Ύστερα από αυτά όλοι οι πιστοί μαζί απαγγέλλουν το «Σύμβολο της Πίστεως», δηλαδή το «**Πιστεύω εις ένα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα...**», με το οποίο ομολογούμε επίσημα και ανεπιφύλακτα την πίστη μας στην δογματική διδασκαλία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως την διετύπωσαν οι Πατέρες στις Οικουμενικές Συνόδους. Υπάρχουν και αλλά Σύμβολα Πίστεως³⁵, αλλά κανένα δεν είναι πλήρες, ακριβές και τόσο οικουμενικό, όσο είναι το Σύμβολο της Νικαίας, που συνέταξαν στην Α' Οικουμενική Σύνοδο (και συμπλήρωσαν στη Β' όλοι οι Πατέρες από την Ανατολή και την Δύση. Με την απαγγελία του Συμβόλου της Πίστεως κλείνει το τμήμα της προπαρασκευής. Αρχίζει πλέον η Αγία Αναφορά. Τα Τίμια Δώρα είναι έτοιμα στην Αγία Τράπεζα. οι πόρτες είναι κλειστές. οι παρόντες είναι μεταξύ τους συμφιλιωμένοι και αγαπημένοι. Όλοι έχουν ομολογήσει ανεπιφύλακτα την ορθή πίστη. Ο ιερέας στρέφεται προς τον λαό και αρχίζει ένας συγκινητικός διάλογος.

Η Αγία Αναφορά.

1. Γιατί ονομάζεται Αναφορά και Ευχαριστία.

Το τμήμα της Θ. Λειτουργίας, κατά το οποίο γίνεται η Θ. Ευχαριστία και ο καθαγιασμός των Τιμίων Δώρων, λέγεται Αναφορά. Λέγεται δε Αναφορά, γιατί είναι μία «φορά» προς τα «άνω», ένα ανέβασμα της προσφοράς και των εαυτών μας στον ουρανό, στον θρόνο του Θεού. Λέγεται επίσης και Ευχαριστία, γιατί πράγματι αποτελεί την πιο μεγάλη μας ευχαριστία στον Θεό. **Ευχαριστία όχι σαν μία λέξη η φράση, αλλά** σαν μία κατάσταση, σαν μία στάση της ψυχής μας. Αφού ο Θεός μας τα έχει δώσει όλα, μας έχει συγχωρήσει τις αμαρτίες μας, μας έχει ανεβάσει και μας έχει μεταμορφώσει, αφού έχει γεμίσει την ψυχή μας με κάθε χαρά, τότε οι άνθρωποι δεν έχουμε να κάνουμε τίποτα άλλο παρά να ευχαριστήσουμε τον Θεό. Και τί άλλο σπουδαιότερο έχουμε να του προσφέρουμε σαν Ευχαριστία από το μυστήριο της Θ. Κοινωνίας; «Τα Σα εκ των Σων Σοι προσφέρομεν ...» Αυτή είναι η Ευχαριστία της Εκκλησίας αλλά και η δική μας προσωπική Ευχαριστία στον Θεό.

Όταν ο άνθρωπος φθάσει στο σημείο να αισθάνεται έτσι, να βλέπει δηλαδή να προσφέρονται όλα σαν μία Ευχαριστία στον Θεό, τότε ο άνθρωπος αυτός έχει φθάσει στην κατάσταση του τέλειου ανθρώπου, γιατί η Ευχαριστία είναι η μόνη ανταπόκριση του ανθρώπου για τις μεγάλες δωρεές του Θεού. **Τέλειος** όμως δεν είναι κανείς. **Τέλειος** σαν άνθρωπος υπήρξε μόνον ο Θεάνθρωπος, ο **Κύριος** ημών **Ιησούς Χριστός**. **Γι αυτό τον λόγο Αυτός είναι η μόνη Ευχαριστία** που μπορούμε να προσφέρουμε οι άνθρωποι στον Θεό ³⁶. Όλα όσα γίνονται στην Θεία Λειτουργία κάθε στιγμή μας θυμίζουν την άπειρη αγάπη του Θεού για μας. Και εμείς, που θυμόμαστε την αγάπη αυτή, του προσφέραμε σαν Ευχαριστία ό,τι πιο πολύτιμο έχουμε, αυτόν τον ίδιο τον Κύριο. Μαζί δε με τον Κύριο προσφέραμε σαν Ευχαριστία και τον ίδιο τον εαυτό μας, αφού με την Θεία Κοινωνία έχουμε κι εμείς ενωθεί μαζί του. Επάνω σ' αυτή την γραμμή κινείται και η σκέψη των Πατέρων στο θέμα αυτό. Ευχαριστία καλείται - λέγει ο ιερός Χρυσόστομος -ότι πολλών εστίν ευεργετημάτων ανάμνησις ... Και ο ιερέας υπέρ της οικουμένης, υπέρ των προτέρων, υπέρ των νυν ... υπέρ των μετά ταύτα εσομένων εις ημάς ευχαριστείν κελεύει, της θυσίας προκειμένης εκείνης. Τούτο γαρ (το ευχαριστείν) ημάς και της γης απαλλάττει, και προς τον ουρανόν μετατίθησιν και αγγέλους εξ ανθρώπων ποιεί. Και γαρ και εκείνοι (οι άγγελοι) χορόν στησάμενοι, υπέρ των εις ημάς αγαθών ευχαριστούσι τω Θεώ λέγοντες: «Δόξα εν υψίστοις Θεώ και επί γης ειρήνη, εν ανθρώποις ευδοκία (Λουκ. 2, 14)»³⁷.

2. «Στώμεν καλώς...». «Άνω σχώμεν...».

Ο ιερέας η ο διάκονος με μία ακραία ψυχική ένταση καλεί τους πιστούς να προσέξουν ιδιαίτερα το τμήμα αυτό της Αγίας Αναφοράς:

«Στώμεν καλώς! Στώμεν μετά φόβου!

Πρόσχωμεν την Άγιαν Αναφοράν εν ειρήνη προσφέρειν».

Ερμηνεύοντας στο σημείο αυτό τον ιερό Χρυσόστομο ο Κ. Καλλίνικος λέγει: «Τους χαμαί συρομένους λογισμούς ας ανορθώσωμεν. Την έκλυσιν την εκ των βιοτικών πραγμάτων ας εκβάλωμεν. Ορθήν έμπροσθεν του Θεού ας παραστήσωμεν την ψυχήν μας ³⁸. Όλες οι χορδές της ψυχής είναι τεντωμένες μέσα στην προσμονή της παρουσίας του Χριστού. Και ο λαός απαντά:

«Έλεον ειρήνης θυσίαν αίνεσεως».

Η φράση αυτή παρουσιάζει πολλές δυσκολίες ως προς το νόημα της και την αρχική της διατύπωση. Την δεχόμαστε απλά έτσι όπως την φύλαξε η Λειτουργική Παράδοση. Η έννοια της είναι περίπου η εξής: Προσφέραμε σε όλους συγχώρηση (έλεον), έχομε ειρήνη και προσφέραμε την θυσία της Αινέσεως», της δοξολογίας.

Όσο περισσότερο αισθητή γίνεται η παρουσία του Θεού, όσο ζωντανεύει η ανάμνηση των όσων έκαμε για μας ο Θεός, τόσο και περισσότερο ζητείται μετάνοια, προσοχή, κάθαρση, αγάπη, ειρήνη ευχαριστία. Και επειδή οι ανθρώπινες δυνάμεις μας δεν επαρκούν για να το επιτύχουμε αυτό, να αξιωθούμε δηλαδή να υμνούμε και να ευχαριστούμε τον Θεό με καθαρή καρδιά, ο Ιερέας εύχεται να μας ενδυναμώσει στο έργο μας αυτό η χάρη του Τριαδικού Θεού.

«Η χάρις του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού και η αγάπη του Θεού και Πατρός· και η κοινωνία του Αγίου Πνεύματος, εΐη μετά πάντων ημών».

Στην συγκινητική αυτή ευχή και ευλογία του λειτουργού του Υψίστου ο λαός απαντά:

«Και μετά του πνεύματος σου». (Και μαζί σου, δηλαδή, να είναι η χάρη του Θεού)

«Άνω σχώμεν τās καρδίας», τονίζει ο ιερέας. Αετοί ας γίνουμε - λέγει ο Κ. Καλλίνικος - και προς αυτόν ας πετασθώμεν τον ουρανόν»³⁹.

«Έχομεν προς τον Κύριον», απαντούν οι πιστοί. Και ο διάλογος συνεχίζεται:

Ευχαριστήσωμεν τω Κυρίω» (ο λειτουργός).

«Άξιον και δίκαιον - εστί -» (ο λαός).

Η πιο ιερή στιγμή έχει φθάσει. Οι πιστοί με τις βιοτικές μέριμνες σβησμένες, με την καρδιά ανυψωμένη, αληθινά ελεύθεροι από κακίες, με την ευχαριστία στα χείλη, ειρηνικοί και αγαπημένοι και με την χάρη του Αγίου Πνεύματος μαζί τους, είναι έτοιμοι να αναπέμψουν τις ευχές της Αγίας Αναφοράς, που είναι θαυμάσια θεολογικά δοκίμια με ένα πλούσιο συναισθηματικό και δραματικό σε μερικά σημεία τόνο.

3. Θεολογικό τμήμα της Αναφοράς.

Η πρώτη ευχή της Αναφοράς αποτελεί το θεολογικό της τμήμα. Δεν είναι απλώς ένα «προοίμιον», όπως την χαρακτηρίζουν πολλοί, αλλά είναι το θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζονται όλα όσα πρόκειται να επακολουθήσουν. Είναι η ευχή μία θερμή ευχαριστία στον Θεό-Πατέρα, που με λίγες άλλα πολύ εκφραστικές λέξεις ομιλεί για την άπειρη τελειότητα του Τριαδικού Θεού, στον οποίο αναπέμπεται η Ευχαριστία μας, γιατί δημιούργησε τον κόσμο και τον άνθρωπο, γιατί δεν μας άφησε στην πτώση μας, γιατί μας έστειλε τον Μονογενή του Υιό, που για μας υπήρξε η πηγή όλων των αγαθών. Και γι αυτό είναι «άξιον και δίκαιον» να τον ευχαριστούμε ακατάπαυστα, όπως αναφέρει και η ευχή:

«Άξιον και δίκαιον σε υμνείν, σε ευλογοείν, σε αινείν, σοι ευχαριστείν, σε προσκυνείν εν παντί τόπω της δεσποτείας σου. Συ γαρ ει Θεός, ανέκφραστος, απερινόητος, αόρατος, ακατάληπτος, αεί ων, ωσαύτως ων συ και ο μονογενής σου Υιός και το Πνεύμα σου το Άγιον. Σύ εκ του μη όντος εις το είναι ημάς παρήγαγες και παραπεσόντας ανέστησας πάλιν και ουκ απέστης πάντα ποιών, έως ημάς εις τον ουρανόν ανήγαγες και την βασιλείαν σου εχαρίσω την μέλλουσαν. Υπέρ τούτων απάντων ευχαριστούμέν σοι και τω μονογενεί σου Υιώ και τω Πνεύματί σου τω Αγίω, υπέρ πάντων ων ίσμεν (όσα γνωρίζομε) και ων ουκ ίσμεν, των

φανερών και αφανών ευεργεσιών, των εις ημάς γεγενημένων. Ευχαριστούμέν σοι και υπέρ της Λειτουργίας ταύτης, ην εκ των χειρών ημών δέξασθαι κατηξιώσας, καίτοι σοι παρεστήκασι χιλιάδες Αρχαγγέλων και μυριάδες Αγγέλων, τα Χερουβίμ και τα Σεραφείμ, εξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, πτερωτά».

Μέσα στην ευχή αυτή η Εκκλησία παίρνει μία ουρανική διάσταση. Με χιλιάδες αρχαγγέλους και μυριάδες αγγέλους. Με τα Χερουβίμ και τα Σεραφείμ. Συνάγει στην Αγία Τράπεζα τον ουρανό και την γη, για να προσφέρουμε όλοι, σαν καινούργια κτίση, την Ευχαριστία μας και την δοξολογία μας στον Θεό⁴⁰. Αυτή η δοξολογία, αυτή η αίσθηση της ευγνωμοσύνης «υπέρ πάντων ων ίσμεν και ων ουκ ίσμεν» μας ανεβάζει στον ουρανό και μας αξιώνει να ακούμε και να λέμε τον επινίκιο ύμνο των αγγέλων «Άγιος, Άγιος, Άγιος...». Είναι δυστύχημα ότι επεκράτησε η κακή συνήθεια να λέγονται οι ευχές αυτές μυστικά, από τον ιερέα μόνο, χωρίς να τις ακούνε οι πιστοί, για να συμμετέχουν και αυτοί ενεργότερα σε όσα γίνονται. Ενώ η πράξη της Εκκλησίας και η διάρθρωση της Θείας Λειτουργίας είναι τέτοια, ώστε μερικές εκφωνήσεις να φαίνονται ακατανόητες, όταν οι ευχές διαβάζονται μυστικά. Παραδείγματος χάριν, όταν ο Ιερέας εκφωνεί: «Τον επινίκιον ύμνον άδοντα, βοώντα, κεκραγότα και λέγοντα», ποιο είναι το υποκείμενο; Το υποκείμενο βρίσκεται στην ευχή που προηγήθηκε, που λέγει ότι γύρω από τον θρόνο του Θεού παραστέκονται «τα Χερουβίμ και τα Σεραφείμ ...», τα οποία «άδουν» τον επινίκιο ύμνο. Εκτός αυτού ο αυτοκράτωρ Ιουστινιανός με την 137 Νεαρά του (ή 174) ζήτησε όλοι οι επίσκοποι και οι πρεσβύτεροι να λένε τις ευχές της Αναφοράς «μετά φωνής τω πι-στοτάτω λαω εξακουομένης», διότι εάν είπης τας ευχάς μυστικώς», πώς ο λαός που συμπαρίσταται θα πει «το Αμήν τω Θεώ επί τη ση ευχαριστία;».

4. ο Επινίκιος Ύμνος.

«Άγιος, Άγιος, Άγιος Κύριος Σαβαώθ (= Παντοκράτωρ)
πλήρης ο ουρανός και η γη της δόξης σου.
Ωσαννά (= σώσε μας), (ό) εν τοις Υψίστοις.
Ευλογημένος ο ερχόμενος εν ονόματι Κυρίου.
Ωσαννά, ο εν τοις Υψίστοις».

Μία αμέτρητη ευγνωμοσύνη, δοξολογία και ευχαριστία αγγέλων και ανθρώπων είναι πλεγμένη μέσα στον ύμνο αυτό προς τον Θεό, μαζί με μία κραυγή ικεσίας να μας σώσει (Ωσαννά) αυτός που βρίσκεται εν τοις Υψίστοις». ο υπέροχος αυτός ύμνος αποτελεί την μεγαλειώδη σύνθεση δύο εμπνευσμένων οραμάτων, που είχαν δει οι μεγάλοπνοοι προφήτες Ησαΐας (6, 2-3) και Ιεζεκιήλ (10, 1-5). Στα οράματα των δύο αυτών προφητών αναφέρεται συχνά και ο Άγιος Ιωάννης ο Ευαγγελιστής στην «Αποκάλυψη» του.

5. Το Χριστολογικό τμήμα της Αναφοράς.

«Μετά τούτων και ημείς των μακαρίων Δυνάμεων, Δέσποτα φιλάνθρωπε, βοώμεν και λέγομεν. Άγιος εί και Πανάγιος Σύ και ο μονογενής σου Υιός και το Πνεύμα σου το Άγιον. Άγιος ει και Πανάγιος και μεγαλοπρεπής η δόξα σου· ός, τον κόσμον σου ούτως ηγάπησας, ώστε τον Υιόν σου τον μονογενή δούναι, ίνα πας ο πιστεύων εις αυτόν μη απόληται, αλλ' έχη ζωήν αιώνιον ός, ελθών και πάσαν την υπέρ ημών οικονομίαν πληρώσας, τη νυκτί ή παρεδίδοτο, μάλλον δε εαυτόν παρεδίδου υπέρ της του κόσμου ζωής, λαβών άρτον εν ταις αγίαις αυτού και αχράντοις και αμωμήτοις χερσίν, ευχαριστήσας και ευλογήσας αγιάσας, κλάσας, έδωκε τοις αγίοις αυτού μαθηταίς και αποστόλοις, ειπών».

Την στιγμή που τα πάντα μέσα στον Ναό δονούνται από τον ύμνο των αγγέλων, ο ιερέας, καθώς πλησιάζει η μεγάλη ώρα του καθαγιασμού, αισθάνεται την ανάγκη να ενώσει την φωνή του «με των μακαρίων Δυνάμεων ...» και να εκφράσει τα βαθειά συναισθήματα ευχαριστίας και δοξολογίας

προς τον Θεό, που συγκλονίζουν την ψυχή του.

Η δεύτερη αυτή ευχή της Αναφοράς αποτελεί το Χριστολογικό Τμήμα της. Αναφέρεται στην σωτηρία των ανθρώπων, που χάρισε με την θυσία του ο Κύριος. Ιδιαίτερα στην Θ. Λειτουργία του Μ. Βασιλείου η δεύτερη αυτή ευχή αποτελεί μία θαυμάσια θεολογική πραγματεία για το απολυτρωτικό έργο του Κυρίου και γενικότερα για όλο το σχέδιο της σωτηρίας του κόσμου:

«... Ότε δε ήλθε το πλήρωμα των καιρών, ελάλησας ημίν εν αυτώ τω Υιώ σου, δι' ου και τους αιώνας εποίησας· ός, ων απαύγασμα ⁴¹ της δόξης σου και χαρακτήρ της υποστάσεως σου, φέρων τε τα πάντα τω ρήματι της δυνάμεως αυτού, ούχ αρπαγμόν ηγήσατο το είναι ίσα σοι τω Θεώ και Πατρί· αλλά Θεός ων προαιώνιος, επί της γης ώφθη και τοις ανθρώποις συναναστρέφη· και εκ Παρθένου αγίας σαρκωθείς, εκένωσεν εαυτόν, μορφήν δούλου λαβών, σύμμορφος γενόμενος τω σώματι της ταπεινώσεως ημών, ίνα ημάς συμμόρφους ποιήση της εικόνας της δόξης αυτού. Επειδή γαρ δι' ανθρώπου η αμαρτία εισήλθεν εις τον κόσμον, και δια της αμαρτίας ο θάνατος, ηυδόκησεν ο μονογενής σου Υιός, ο ων εν τοις κόλποις σου του Θεού και Πατρός, γενόμενος εκ γυναικός, της αγίας Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας, γενόμενος υπό νόμον, κατακρίναι την αμαρτίαν εν τη σαρκί αυτού, ίνα οι εν τω Αδάμ αποθνήσκοντες ζωοποιηθώσιν εν αυτώ τω Χριστώ σου· και εμπολιτευσάμενος τω κόσμω τούτω, δούς προστάγματα σωτηρίας, αποστήσας ημάς της πλάνης των ειδώλων, προσήγαγε τη επιγνώσει σου του αληθινού Θεού και Πατρός, κτησάμενος ημάς εαυτώ λαόν περιούσιον, βασίλειον ιεράτευμα, έθνος άγιον και καθάρισας εν ύδατι ⁴ και αγιάσας τω Πνεύματι τω Αγίω, έδωκεν εαυτόν αντάλλαγμα τω θανάτω, εν ω κατειχόμεθα πεπραμμένοι υπό την αμαρτίαν και κατελθόν δια του Σταυρού εις τον Άδην, ίνα πληρώση εαυτού τα πάντα, έλυσε τάς οδύνας του θανάτου· και αναστάς τη τρίτη ημέρα και οδοποιήσας πάση σαρκί την εκ νεκρών Ανάστασιν, καθότι ουκ ην δυνατόν κρατείσθαι υπό της φθοράς⁴³ τον αρχηγόν της ζωής, εγένετο απαρχή των κεκοιμημένων, πρωτότοκος εκ των νεκρών, ίνα η αυτός τα πάντα εν παση πρωτεύων και ανελθόν εις τους ουρανούς εκάθησεν εν δεξιά της μεγαλωσύνης σου εν υψηλοίς· ός και ήξει, αποδούναι εκάστω κατά τα έργα αυτού. Κατέλιπε δε ημίν υπομνήματα του σωτηρίου αυτού Πάθους, ταύτα, α προτεθεικάμεν ενώπιον σου, κατά τάς αυτού έντολάς. Μέλλων γαρ εξιέναι επί τον εκούσιον και αιόδιμον και ζωοποιόν αυτού θάνατον, τη νυκτί η παρεδίδου εαυτόν υπέρ της του κόσμου ζωής, λαβών άρτον επί των αγίων αυτού και αχράντων χειρών και αναδείξας σοι τω Θεώ και Πατρί, ευχαριστήσας, ευλογήσας, αγιάσας, κλάσας έδωκε ...».

Ό,τι έκανε για τον κόσμο ο Κύριος Ιησούς, ό,τι είναι για μας τους ανθρώπους ο Χριστός, είναι θαυμάσια διατυπωμένο στην παραπάνω ευχή. Με μία φράση ο Χριστός είναι το πάν για μας. Και θέλοντας εμείς με ευγνωμοσύνη να προσφέρουμε το παν στον Θεό βλέπομε ότι δεν έχομε να προσφέρουμε τίποτε άλλο παρά αυτόν τον ίδιο τον Χριστό. Γι' αυτό και η αναίμακτη θυσία είναι Θ. Ευχαριστία. Γιατί η πιο μεγάλη μας Εϋχαρισπα στον Θεό, το επαναλαμβάναμε, είναι ο Χριστός.

Έτσι η ανοδική μας πορεία, η Αναφορά μας, η Ευχαριστία μας φθάνει στο τέλος. Μετά από όσα έχομε πει και κάνει μπορούμε - παρά την αναξιότητά μας - να παρακαλέσουμε τον Θεό να στείλει, σαν απάντηση σ' όλη αυτή την ικεσία μας, το Πνεύμα του το Άγιο και να αγιάσει τα Τίμια Δώρα.

6. Ο καθαγιασμός των Τιμίων Δώρων.

α) Τα ιδρυτικά του Μυστηρίου λόγια.

Με φωνή που πάλλει από συγκίνηση, με συντριβή και με κατάνυξη ο ιερέας εκφωνεί τα ιδρυτικά του Μυστηρίου λόγια:

— «Λάβετε, φάγετε, τούτο μου εστί το Σώμα το υπέρ υμών κλώμενον, εις άφεσιν αμαρτιών».

— Ο λαός: Άμήν».

— «Πίετε εξ αυτού πάντες, τούτο εστί το Αίμα μου, το της Καινής Διαθήκης, το υπέρ υμών και πολλών εκχυνόμενον, εις άφεσιν αμαρτιών».

— Ο λαός: Άμήν».

Βρισκόμαστε πνιγμένοι μέσα στις φανερές και αφανείς ευεργεσίες του Θεού. Κυριολεκτικά τα χάνομε μέσα σ' αυτόν τον κατακλυσμό του ελέους και της αγάπης του Θεού. Κοντά στα άλλα μας δίδει το Σώμα και το Αίμα του, που μας τρέφει και μας αγιάζει και μας ζωογονεί. Δεν βρίσκαμε τίποτε δικό μας να του δώσουμε σαν ευχαριστία, γι' αυτό παίρνουμε τα ιδικά του και με ευγνωμοσύνη μεγάλη του τα προσφέραμε ⁴⁴. ο ιερέας, με μία ένταση του πνεύματος του εκφωνεί:

«Τα Σά εκ των Σών, Σοί προσφέρομεν κατά πάντα και δια πάντα» ⁴⁵.

Ο χορός: «Σε υμνούμεν, σε ευλογούμεν, σοι ευχαριστούμεν Κύριε, και δεόμεθά σου, ο Θεός ημών» ^{4β}.

β) Η επίκληση του Αγίου Πνεύματος και ο καθαγιασμός.

Με μεγάλη κατάνυξη ο Ιερέας «κλινόμενος επεύχεται» εμπρός στα Τίμια Δώρα:

«Έτι προσφερόμέν σοι την λογικήν ταύτην και αναίμακτον λατρείαν, και παρακαλούμέν σε, και δεόμεθα, και ικετεύομεν. Κατάπεμψον το Πνεύμα σου το Άγιον εφ' ημάς, και επί τα προκείμενα Δώρα ταύτα: Και ποιήσον τον μεν Άρτον τούτον τίμιον Σώμα του Χριστού σου. Αμήν. Το δε εν τω Ποτηρίω τούτω τίμιον Αίμα του Χριστού σου. Αμήν. Μεταβάλλων τω Πνεύματί σου τω Άγίω. Αμήν. Αμήν. Αμήν.

Ωστε γενέσθαι τοις μεταλαμβάνουσιν εις νήψιν ψυχής, εις άφεσιν αμαρτιών, εις κοινωνίαν του Αγίου σου Πνεύματος, εις Βασιλείαν ουρανών πλήρωμα, εις παρρησίαν την προς σε, μη εις κρίμα (= κατάκρισι) η εις κατάκριμα (= καταδίκη).

Ο λειτουργός Ιερέας παρακαλεί θερμά να έλθη πρώτα σε μας το Άγ. Πνεύμα «κατάπεμψον το Πνεύμα σου το Άγιον εφ' ημάς», για να μας καθαρίσει εσωτερικά και να μας ύψωση, ώστε να γίνουμε κατά κάποιο τρόπο ικανοί να παραστούμε στο μεγάλο θαύμα της μεταβολής και του καθαγιασμού των Τιμίων Δώρων και κατόπιν και της Θ. Κοινωνίας. Χωρίς την εσωτερική μας αλλαγή και κάθαρση, η μεν θυσία θα γίνει, εμείς όμως δεν πρόκειται τίποτε να ωφεληθούμε απ αυτή. Θα μείνουμε ξένοι και αδιάφοροι προς αυτή. Μόνον μετά από την εσωτερική αυτή κάθαρση μπορούμε να παρακαλέσουμε το Πνεύμα να έλθει «και επί τα προκείμενα Δώρα ταύτα».

Στην Θ. Λειτουργία του Ιακώβου για να γίνει πιο αισθητή η παράκληση μας αυτή και πιο θερμή η δέηση μας, εκτός από τα τρία ρήματα «παρακαλούμεν», «δεόμεθα» και «ικετεύομεν» υπάρχει και η φράση:

Ο λαός Σου και η Εκκλησία Σου ικετεύουσί Σε ...».

Ο καθαγιασμός των Τιμίων Δώρων είναι έργο του Αγίου Πνεύματος. Ουδέν αυτός ο παρών (ό ιερέας) πράττει - λέγει ο ι. Χρυσόστομος - ουδέ ανθρωπινής εστί φύσεως κατόρθωμα τα προκείμενα Δώρα, αλλ' η του Πνεύματος χάρις παρούσα και πασιν επιπταμένη την μυστικήν

εκείνην κατασκευάζει θυσίαν»⁴⁷. Και σ' άλλο σημείο προσθέτει: Ούτε άγγελος, ούτε αρχάγγελος εργάσασθαι τι δύναται εις τα δεδομένα παρά Θεού- αλλά Πατήρ και Υιός και Άγιον Πνεύμα πάντα οικονομεί· ο δε ιερέας την εαυτού δανείζει γλώτταν και την εαυτού παρέχει χείρα»⁴⁸.

Και επειδή το Πνεύμα το Άγιο εργάζεται όλα αυτά, γι αυτό και ο ιερέας αμέσως μετά τον καθαγιασμό, γονατιστός παρακαλεί, ώστε ή θυσία αυτή να έχει σαν αποτέλεσμα τον αγιασμό των πιστών: «Ωστε γενέσθαι τοις με-ταλαμβάνουσι εις νήψιν ψυχής ...». Αυτό έχει σημασία· γι' αυτό προσφέρεται η θυσία. Για την σωτηρία των πιστών, για την λύτρωση του ανθρώπου. Και αυτό δεν το λησμονεί ποτέ η Εκκλησία.

7. Η μεταβολή είναι πραγματική, όχι συμβολική.

Μετά την επίκληση του Αγίου Πνεύματος επάνω στην Αγία Τράπεζα δεν έχουμε απλώς «άρτον και οίνον», δεν «κρύπτεται υπό τα είδη του άρτου και του οίνου η παρουσία του Χριστού», ούτε είναι σύμβολα του Σώματος και του Αίματος του Κυρίου, όπως παραδέχονται οι Προτεστάντες. Για μας τους Ορθοδόξους ο άρτος είναι αυτό το ίδιο το Σώμα του Κυρίου και ο οίνος αυτό το ίδιο το Αίμα του Κυρίου. Η μεταβολή δηλαδή είναι πραγματική και ουσιαστική. Δεν είναι συμβολική. «Ο γαρ άρτος», λέγει ο Ν. Καβάσιλας, Ουκέτι τύπος ... αλλ' αυτό του Δεσπότου το Πανάγιον Σώμα, το πάντα αληθώς εκείνα δεξάμενον τα ονειδή, τας ύβρεις, τους μώλωπας· το σταυρωθέν, το σφαγέν, το μαρτύρησαν επί Ποντίου Πιλάτου την καλήν όμολογίαν, το ραπισθέν, το αίκισθέν (= βασανισθέν), το εμπτυσμάτων ανασχόμενον, το χολής γευσάμενον. Ομοίως και ο οίνος, αυτό το Αίμα το εκπηδήσαν σφαττομένου του Σώματος. Τούτο το Σώμα, τούτο το Αίμα το συστάν (= συσταθέν) εκ Πνεύματος Αγίου, το γεννηθέν από της Αγ. Παρθένου, το ταφέν, το αναστάν τη τρίτη ημέρα, το ανελθόν εις τους ουρανούς και καθεζόμενον εκ δεξιών του Πατρός»⁴⁹. Αυτή είναι η πίστη της Ορθοδοξίας.

8. Πότε γίνεται η μεταβολή.

Στο σημείο αυτό ασφαλώς γεννώνται πολλά ερωτηματικά. Υπάρχουν ακόμη και διάφορες απόψεις και μάλιστα μία διαμάχη μεταξύ των θεολόγων. Πώς γίνεται αυτή η μεταβολή; Και πότε γίνεται; Και ποια λέξη η πράξη θεωρείται σαν η πιο σημαντική; Είναι σύμβολο η ουσία; Και αν είναι σύμβολο τί συμβολίζει; Και τόσα άλλα ... Ολα όμως αυτά είναι «μωραί ζητήσεις και έρεις και μάχαι νομικαί» (Τίτου 3, 9), όπως παρατηρεί ο απ. Παύλος. Καμία από τις απαντήσεις που δίνουμε με την λογική δεν μπορεί να μας ικανοποιήσει. Γιατί μόλις πάμε να διατυπώσουμε ένα ορισμό, δημιουργούνται άλλα ερωτήματα και άλλες απορίες. Αυτό συμβαίνει γιατί η λογική αδυνατεί να συλλαβή και να διατύπωση πράγματα και αλήθειες που την υπερβαίνουν. Το Μυστήριο δεν προσφέρεται για επιστημονική έρευνα και λογικές ακροβασίες. Η επιστήμη μελετά και ερευνά τα πράγματα του κόσμου τούτου. Το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας δεν είναι εκ του κόσμου τούτου. Μας παίρνει από τον κόσμο αυτό και μας οδηγεί σε ένα άλλο κόσμο, που είναι το τέρμα και η εκπλήρωση όλων μας των επιθυμιών.

Ο καθαγιασμός των Τιμίων Δώρων δεν είναι μία μαγική πράξη, που περιορίζεται σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Για μας τους Ορθοδόξους ο καθαγιασμός είναι αποτέλεσμα ολόκληρης της Αναφοράς. Προπαρασκευάζεται από όλη την Λειτουργία που προηγήθηκε. Κάθε στιγμή ετοιμάζει την επόμενη. ο καθαγιασμός έρχεται σαν μία απάντηση του Θεού, δια του Αγίου Πνεύματος, στην θερμή ικεσία, την παράκληση και την προσευχή της Εκκλησίας. Γιατί η Ορθόδοξη Θ. Λειτουργία σαν σύνολο - και όχι ένα μόνον τμήμα αυτής - είναι μία μυστηριακή, μία μεταμορφωτική και ανοδική πορεία. Μεταφερόμαστε από τον κόσμο αυτό σ' ένα άλλο κόσμο, στον κόσμο του Θεού. Μέσα στην Λειτουργία μας λειτουργούμενοι και λειτουργούντες δεν έχουν ανάγκη αποδείξεων και συλλογισμών. Αναπνέουν, κινούνται και ζουν την ατμόσφαιρα της Βασιλείας του Θεού. Γνωρίζουν απλώς ότι προσφέρουν τον άρτο και τα δώρα τους, τον εαυτό τους,

τα πάντα στον Κύριο Ιησού. Και ακόμη ότι Εκείνος τα γεμίζει με τον Εαυτό του, τα μεταβάλλει σε Σώμα και σε Αίμα του και τα προσφέρει πάλι σαν τροφή της ψυχής τους, γιατί αυτός είναι πάντα «ό προσφέρων και ο προσφερόμενος». Αυτό είναι όλο 50. Αυτό είναι το θαύμα το μεγάλο και υπερφυσικό. Γιατί, όπως λέγει και ο μεγάλος Ρώσος θεολόγος Σέργιος Μπουλγκάκοφ, στην εξαίρετη διατριβή του για το «Ευχαριστιακό δόγμα», το νερό, που στους γάμους της Κανά μεταβάλλεται σε κρασί είναι ένα υλικό του κόσμου τούτου, που παραχωρεί τη θέση του σε ένα άλλο, πάλι όμως του κόσμου τούτου, το οποίο ο άνθρωπος μπορεί να δει και να ελέγξει με τις δυνάμεις του. Ο άρτος και ο οίνος όμως της Ευχαριστίας μεταμορφώνονται σε μία πραγματικότητα, που δεν είναι αυτού του κόσμου, που ξεπερνά τις δυνάμεις μας και καθλώνει το λογικό. Έτσι ενώ το θαύμα της Κανά είναι εφικτό στις αισθήσεις μας, το θαύμα της Ευχαριστίας είναι αντικείμενο πίστεως 51, μόνο πίστεως.

9. Η διαφορά με τους Ρωμαιοκαθολικούς.

Πρέπει στο σημείο αυτό να αναφερθούμε σε μία ουσιώδη διαφορά της Ορθοδοξίας με τους Ρωμαιοκαθολικούς⁵², σχετική με το αν γίνεται ο καθαγιασμός την ώρα που λέγει ο ιερέας τα ιδρυτικά του μυστηρίου της Θ. Ευχαριστίας λόγια «Λάβετε, φάγετε ...» και «Πίετε εξ αυτού ...», όπως διδάσκουν οι Ρωμαιοκαθολικοί, η την ώρα που γίνεται η επίκληση του Αγίου Πνεύματος: «Κατάπεμψον το Πνεύμα σου το Άγιον ... και ποιήσον τον μεν άρτον... το δε εν τω Ποτηρίω ... Μεταβολών τω Πνεύματί σου τω Άγιω ...», όπως δέχεται η Ορθοδοξία. Κατά την Ορθόδοξο θέση το Πνεύμα το Άγιο είναι που ενεργεί τα πάντα. Επομένως και η μεταβολή του άρτου και του οίνου, ναί μεν είναι το αποτέλεσμα ολοκλήρου της Αναφοράς, κορυφώνεται όμως κατά την ώρα της επικλήσεως του Αγίου Πνεύματος.

Οι Ρωμαιοκαθολικοί επιμένουν στον τύπο. Ζητούν να καθορίσουν και να περιορίσουν τα πάντα σε νομικά πλαίσια, σε χρονικές στιγμές. Και βέβαια το ζήτημα θα ήταν ασήμαντο, αν η διαφορά περιοριζόταν στο αν ο καθαγιασμός γίνεται την μία ή την άλλη στιγμή. Εδώ όμως πρόκειται για την «επίκληση», σαν έκφραση της θεολογίας περί του Αγίου Πνεύματος. Και αυτό για μας τους Ορθοδόξους έχει μεγάλη σημασία.

Για την Ορθοδοξία κέντρο του κάθε Μυστηρίου είναι η κάθοδος του Αγίου Πνεύματος. Είναι η ομολογία της πίστεως μας για τον ρόλο που διαδραματίζει το Άγιο Πνεύμα, σαν το τρίτο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, στην λύτρωση και την σωτηρία του ανθρώπου. Αυτό όμως αποτελεί θέμα της Δογματικής. Στην προκειμένη περίπτωση η θέση της Ορθοδοξίας, που βεβαιώνεται από την Παράδοση και την λειτουργική πράξη και δεν επιδέχεται καμία απολύτως αμφισβήτηση, είναι: Τα ιδρυτικά του Μυστηρίου λόγια του Κυρίου προφέρονται απαραίτητως, άλλα μόνο με την επίκληση του ιερέα, που ζητεί από τον Πατέρα να στείλει το Πνεύμα το Άγιο, και να «αναδείξει» τα Δώρα, Σώμα και Αίμα Χριστού, αγιάζονται τα Δώρα. Και όχι μόνον τα Δώρα αλλά και η Εκκλησία ολόκληρη - «κατάπεμψον το Πνεύμα σου το Άγιον εφ' ημάς» - αγιάζεται και ανεβαίνει και μεταμορφώνεται. Αυτή είναι η Παράδοση άλλα και η πίστη των Πατέρων 55.

10. Οι μνημονεύσεις και η Κυριακή προσευχή.

Αμέσως μετά τον καθαγιασμό των Τιμίων Δώρων ο ιερέας, που είχε στο μεταξύ γονατίσει, σηκώνεται και αρχίζει μία μεγάλη δέηση, στην οποία μνημονεύει όλους τους ζώντας και νεκρούς. Η Εκκλησία δεν είναι ένας κλειστός κύκλος ολίγων εκλεκτών. ο Κύριος δίδει τον Εαυτό του για να ζήσει ο κόσμος όλος. Η Εκκλησία με την Λειτουργία της μνημονεύει όλο τον κόσμο και παρακαλεί για όλο τον κόσμο:

«Ετι προσφερόμέν σοι την λογικήν ταύτην λατρείαν, υπέρ των εν πίστει αναπαυσαμένων, Προπατόρων, Πατέρων, Πατριαρχών, Προφητών, Αποστόλων, Κηρύκων, Ευαγγελιστών,

Μαρτύρων, Ομολογητών, Εγκρατευτών και παντός πνεύματος δικαίου εν πίστει τετελειωμένου». Και ο ιερέας στην συνέχεια αυτών εκφωνεί:

«Εξαιρέτως της Παναγίας, αχράντου, υπερευλογημένης, ενδόξου, Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας».

ο χορός των ψαλτών την ώρα αυτή ψάλλει «χαρμονικώς» το Μεγαλυνάριον της Θεοτόκου:

«Άξιον εστίν ως αληθώς, μακαρίζειν σε την Θεοτόκον, την αιμακάριστον και παναμώμητον και Μητέρα του Θεού ημών. Την τιμιωτέραν των Χερουβίμ και ενδοξότεραν ασυγκρίτως των Σεραφίμ, την αδιαφθόρω Θεόν Λόγον τεκούσαν, την όντως Θεοτόκον σε μεγαλύνομεν» 54.

Προσφέραμε λοιπόν την Θ. Ευχαριστία όχι μόνο για μας αλλά και υπέρ όλου του κόσμου. Ιδιαίτερος δε, «εξαιρέτως», και πρώτα από όλους «υπέρ της Θεοτόκου». Και θα διερωτηθεί κανείς: μπορούμε εμείς οι ανάξιοι να προσφέρουμε την Ευχαριστία και «υπέρ της Θεοτόκου», που είναι η Παναγία, «ή τιμιωτέρα των Χερουβείμ και ενδοξότερα ασυγκρίτως των Σεραφείμ»; Δεν είναι μειωτικό αυτό για την Παναγία και μόνο να το σκεφθούμε; Η απάντηση εδώ είναι ότι όλοι μαζί αποτελούμε ένα σώμα πνευματικό, του οποίου κεφαλή είναι ο Κύριος Ιησούς Χριστός και μελή όλοι εμείς, όλοι οι πιστοί και η στρατευόμενη Εκκλησία και η θριαμβεύουσα και η Θεοτόκος. Η Ευχαριστία προσφέρεται για όλη την Εκκλησία σαν έκφραση της ενότητας, αλλά και για την ενίσχυση της ενότητας.

Ο ι. Χρυσόστομος δίνει μία ωραία απάντηση στην απορία αυτή, με μία εικόνα της εποχής του. Όταν ο βασιλεύς, λέει, γύριζε από ένα νικηφόρο πόλεμο, γίνονταν δεκτός στην πρωτεύουσα με πολλές τιμές. Του έστηναν θριαμβευτική αψίδα για να περάσει, μαζευόταν ο κόσμος και όλοι τον επευφημούσαν. σ' εκείνη ακριβώς την στιγμή του θριάμβου ανακοινώνονταν και τα ονόματα όλων των στρατηγών που πολέμησαν ηρωικά με τον βασιλέα μαζί, για να τιμηθούν και να δοξαστούν. Ανακοινώνονταν επίσης και τα ονόματα των αιχμαλώτων, για να τους δώσει έλεος και συγχώρηση ο βασιλιάς. Το παράδειγμα αυτό δείχνει ότι μνημόνευση από μνημόνευση διαφέρει. Την μεν Παναγία και τους αγίους τους μνημονεύαμε για να τους δοξάσουμε ακόμη περισσότερο, τους δε εαυτούς μας για να μας ελεήσει και να μας συγχωρήσει ο Θεός. Άλλοι επομένως αναφέρονται τιμητικά και άλλοι γιατί έχουν ανάγκη ελέους. Αυτό είναι το μεγάλο θαύμα και το μυστήριο της Εκκλησίας, όσο και αν δεν το καταλαβαίνουμε ⁵⁵. Ο άγιος Κύριλλος, πατριάρχης Αλεξανδρείας, δικαιολογεί ως έξηξ την μνημόνευση των ονομάτων στο σημείο αυτό της Θ. Ευχαριστίας: «Μεγίστην όνησιν (= όφέλειαν) έσεσθαι ταις ψυχαις, υπέρ ων η δέησις αναφέρεται της αγίας και φρικωδέστατης προκειμένης θυσίας» ⁵⁶.

Ενώ λοιπόν έξω ψάλλεται το «Άξιον εστί ...», ο ιερέας μπροστά στην Αγία Τράπεζα μνημονεύει στην αρχή τα ονόματα όλων των νεκρών και έπειτα όλων των ζώντων. Έν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε- εκφωνεί ο ιερέας -του Αρχιεπισκόπου ημών», αλλά «και ων έκαστος κατά διάνοιαν έχει και πάντων και πασών», ώστε να μη μείνει κανείς αμνημόνευτος 57.

Υπέροχη στο σύνολο της είναι η ευχή του Μ. Βασιλείου πού :· είναι εντελώς άγνωστη στον λαό, επειδή ο ιερέας την διαβάζει · πάντοτε μυστικά. Τίποτε δεν μένει έξω από την ευχή. Αγκαλιάζει ", όλα τα προβλήματα του άνθρωπου, όλες τις πτυχές της ζωής του, !^Γ όλους τους βαθείς πόθους της καρδιάς του, γενικά ό,τι τον απασχολεί. Μοιάζει έτσι η Θ. Ευχαριστία να είναι ένας ωκεανός απέραντος χωρίς ακτές, χωρίς πυθμένα. Ιδού ένα τμήμα, το μεγαλύτερο, της ευχής αυτής:

«Μνήσθητι, Κύριε, της αγίας σου καθολικής και αποστολικής Εκκλησίας, της από περάτων έως περάτων της οικουμένης και ειρήνευσαν αυτήν... Τους αγαθούς, εν τη αγαθότητί σου, διατήρησαν τους πονηρούς αγαθούς ποίησον εν τη χρηστό-τητί σου. Μνήσθητι, Κύριε, του περιστώτος λαού

και των δι' εύλογους αιτίας απολειφθέντων⁵⁸ και ελέησον αυτούς Και ημάς, κατά το πλήθος του ελέους σου. Τα ταμεία αυτών έμπλησον παντός αγαθού τας συζυγίας αυτών εν ειρήνη και ομόνοια διατήρησαν τα νήπια έκθρεψον την νεότητα παιδαγωγήσον το γήρας περικράτησαν τους ολιγοψύχους παραμύθησαι τους έσκοτισμένους επισυνάγαγε· τους πεπλανημένους επανάγαγε και σύναψον τη αγία σου καθολική και αποστολική Εκκλησία. Τους οχλούμενους υπό πνευμάτων ακαθάρτων ελευθέρωσαν τοις πλέουσι σύμπλευσον τοις οδοιπορούσι συνόδευσον χηρών πρόστηθι ορφανών υπεράσπισον αιχμαλώτους ρύσαι νοσούντας ίασαι. Των εν βήμασι ⁵⁹ και μετάλλοις και εξορίαις και πικραίς δουλείαις καιπάση θλίψει και ανάγκη και περιστάσει όντων μνημόνευσον, ο Θεός, και πάντων των δεομένων της μεγάλης σου ευσπλαγγνίας· και των αγαπώντων ημάς και των μισούντων και των εντειλαμένων ημίν τοις αναξίοις εύχεσθαι υπέρ αυτών. Και παντός του λαού σου, μνήσθητι, Κύριε ο Θεός ημών, και επί πάντας έκχεον το πλούσιόν σου έλεος, πάσι παρέχων τα προς σωτηρίαν αιτήματα. Και ων ημείς ουκ εμνημονεύσαμεν δι' άγνοιαν, ή λήθην, ή πλήθος ονομάτων, αυτός μνημόνευσον, ο Θεός, ο ειδώς έκάστου την ηλικίαν και την προσηγορίαν ⁶⁰, ο ειδώς έκαστον εκ κοιτίας μητρόσ αυτού. Σύ γαρ εί, Κύριε, η βοήθεια των αβοήθητων, η ελπίς των απηλπισμένων, ο των χειμαζόμενων⁶¹ σωτήρ, ο των πλεόντων λιμήν, ο των νοσούντων ιατρός. Αυτός τοις πάση το πάντα γενού, ο ειδώς έκαστον και το αίτημα αυτού, οίκον και την χρείαν αυτού ...»

Και συνεχίζει παρακάτω με την ίδια έμπνευση και με τον ίδιο παλμό:

«... Παύσον τα σχίσματα των Εκκλησιών σβέσον τα φρυάγματα (= τις γεμάτες μανία εξεγέρσεις) των εθνών τας των αιρέσεων επαναστάσεις ταχέως κατάλυσον τη δυνάμει του Αγίου σου Πνεύματος. Πάντας ημάς πρόσδεξαι εις την βασιλείαν σου, υιούς φωτός και υιούς ημέρας αναδείξας. Την σην ειρήνην και την σην αγάπην χάρισαι ημίν. Κύριε ο Θεός ημών πάντα γαρ απέδωκας ημίν».

Και κλείνει το τμήμα αυτό της μνημονεύσεως με μια πρόσκληση, που απευθύνει ο ιερέας, ώστε όλοι μ' ένα στόμα και μία καρδιά να δοξάσουμε τον Θεό για τις μεγάλες του δωρεές:

«Και δος ημίν εν ενί στόματι και μια καρδιά δοξάζειν και ανυμνείν το πάντιμον και μεγαλοπρεπές όνομά σου, του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν».

Ακολουθεί μία σειρά από αιτήματα, όπου επαναλαμβάνονται και πάλι τα Πληρωτικά: «Την ημέραν πάσαν ...» και όλο το σπουδαιότατο αυτό τμήμα της Αγίας Αναφοράς κλείνει με την απαγγελία της Κυριακής προσευχής. Ο ιερέας εκφωνεί:

«Και καταξίωσον ημάς Δέσποτα, μετά παρρησίας, ακατακρίτως, τολμάν επικαλείσθαι σε τον επουράνιον Θεόν Πατέρα και λέγειν». Και ο λαός: «Πάτερ ημών ο εν τοις ουρανοίς...».

III Η Θεία Κοινωνία των Πιστών.

Ήδη η Θ. Λειτουργία έχει φθάσει σε σημείο, που μπορεί να καλέσει τους πιστούς να κοινωνήσουν το Σώμα και το Αίμα του Κυρίου. οι πιστοί με ευλάβεια έχουν παρακολούθησες όσα μεγάλα και σπουδαία τους παρουσίασε η Θ. Λειτουργία έχουν ομολογήσει την πίστη τους στον Τριαδικό Θεό έχουν αποκατασταθεί μέσα στην ειρήνη και την αγάπη που έφερε στον κόσμο ο Κύριος· έχουν συγχωρήσει όλους από καρδιάς και με μία ένταση προσμονής και προσοχής περιμένουν την πρόσκληση για το Μεγάλο Δείπνο της χαράς και της κοινωνίας του Θεού, μέσα σε μία ατμόσφαιρα

βαθείας ειρήνης και αγάπης.

1. Οι ευχές της κεφαλοκλισίας και της υψώσεως των Αγίων.

Σαν μία προπαρασκευή για την Θ. Κοινωνία προηγούνται δύο ευχές. Η μία λέγεται την ώρα, που, μετά από προτροπή του ιερέα «Τας κεφαλάς ημών τω **Κ υ ρ ί ω κ λ ί ν ω μ ε ν**» οι πιστοί έχουν σκυμμένο το κεφάλι. Και ο ιερέας εύχεται:

«... Ουρανόθεν έπιδε επί τους υποκεκλικότας σοι τας εαυτών κεφαλάς. Ου γαρ έκλιναν σαρκί και αίματι⁶², αλλά Σοί τω φοβερώ Θεώ. Συ ουν. Δέσποτα, τα προκείμενα ⁶³ πασιν ημίν εις αγαθόν εξομάλισον κατά την εκάστου ιδίαν χρείαν. Τοις πλέουσι σύμπλευσον τοίς οδοιπορούσι συνόδευσον τους νοσούντας ίασαι ο ιατρός των ψυχών και των σωμάτων ημών».

Μετά την εκφώνηση: «Χάριτι και οικτιρμοίς...» ο ιερέας διαβάζει την δεύτερη ευχή που λέγεται ευχή της υψώσεως των Αγίων», γιατί αμέσως μετά από αυτή υψώνει το Αγ. Δισκάριο και το Αγ. Ποτήριο απαγγέλλοντας συγχρόνως και την συγκλονιστική εκφώνηση: «Πρόσχωμεν τα Άγια τοις αγίοις».

2. «Πρόσχωμεν τα Άγια τοις αγίοις».

Οι πιστοί ομολογώντας στο σημείο αυτό την αναξιότητά τους απαντούν:

Είς Άγιος, είς Κύριος, Ιησούς Χριστός, εις δόξαν Θεού Πατρός. Αμήν».

Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι η εκφώνηση του ιερέως: «Πρόσχωμεν τα Άγια τοις αγίοις» είναι πολύ αρχαία και ότι την συναντούμε σε όλες τις Λειτουργίες. Επειδή έχει φθάσει η κρίσιμη στιγμή, που οι πιστοί θα κοινωνήσουν, ο ιερέας τους καλεί για τελευταία τώρα φορά να προσέξουν ότι τα Δώρα δεν είναι κάτι το κοινό. Πρέπει να πλησιάσουν την Θ. Κοινωνία με φόβο Θεού, με απόλυτο σεβασμό, φαίνεται μάλιστα ότι ο ιερέας ενώ με το ένα χέρι σήκωνε τα Άγια, με το άλλο έδειχνε τον ουρανό έκανε μία κίνηση που γίνονταν αντιληπτή από όλους, γιατί δεν υπήρχε τότε το τέμπλο, που σήμερα εμποδίζει τους πιστούς να παρακολουθούν τον ιερέα. Αυτό το συμπεραίνουμε από ένα αξιοσημείωτο σχόλιο, που κάνει ο ίδιος ο ι. Χρυσόστομος στο σημείο αυτό: « ... (ο ιερέας) υψηλός εστώς, μεγάλη τη φωνή, φρικτή τη βοή, καθάπερ τις κήρυξ, την χείρα έχων εις ύψος, πάσι κατάδηλος γεγονώς και μέγα επ' εκείνη τη φρικτή ησυχία ανακράζων «Τα Άγια τοις αγίοις», τους μεν καλεί, τους δε απείργει (εμποδίζει), ου τη χειρί τούτο ποιών, άλλα τη γλώττη, της χειρός τρανότερον»⁶⁴.

3. Το Κοινωνικό.

Στο σημείο αυτό, όταν δεν υπάρχει κήρυγμα, ψάλλεται το «Κοινωνικόν», ώστε να δοθεί ο χρόνος εις τον ιερέα να κοινωνήσει ο ίδιος καθώς και όσοι κληρικοί είναι στο ιερό και να προετοιμασθεί για την Θ. Κοινωνία των πιστών.

Το Κοινωνικό είναι ένας σύντομος ψαλμικός στίχος η μία σύντομη φράση σχετική με την Θ. Κοινωνία. Συνήθως τις περισσότερες φορές είναι το γνωστό:

Αινείτε τον Κύριον εκ των ουρανών. Αινείτε αυτόν εν τοις ύψιστοις. Αλληλούια».

Άλλα Κοινωνικά που ψάλλονται ανάλογα με την εορτή είναι: «Σώμα Χριστού μεταλάβετε. Πηγής αθανάτου γεύσασθε. Αλληλούια».

«Γεύσασθε και ιδετε ότι χρηστός ο Κύριος. Αλληλούια».

«Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι και το όνομα Κυρίου επικαλέσομαι. Αλληλούια» κ.λ.π.

Επειδή ο χρόνος που χρειάζεται για να κοινωνήσουν οι ιερείς είναι πολύς, και η φράση του Κοινωνικού σύντομη, οι ψάλτες συνήθως - αλλά δυστυχώς - το ψάλλουν αργά και κατά τρόπο που ο λαός δεν καταλαβαίνει ούτε λέξι. Ο αείμνηστος Κ. Καλλίνικος στο σημείο αυτό λέγει τα εξής σχετικά με το Κοινωνικό, που σύμφωνα με την αρχαία συνήθεια Οι μεμνημένοι υπέψαλλον προς την Θεϊαν Κοινωνίαν προβαίνοντες. Πώς δε το υπέψαλλον; Οχι ιδρώνοντες να μεταποιήσωσι δια προκρουστέων μουσικών μεθόδων τας ολίγας λέξεις εις εκατονταπηχυαίον ακατανόητον μουσούργημα, αλλ' επαναλαμβάνοντες τον στίχον και πάλιν επαναλαμβάνοντες, μέχρις ου εις την καρδίαν των καλώς χαραχθή. Ωραϊον και κατανοητικόν θέαμα, το θέαμα των πιστών προσερχόμενων προς την Άγιαν Κοινωνίαν με το Ιερόν μελώδημα εις το στόμα»⁵. Παλαιότερα το Κοινωνικό ήταν ολόκληρος Ψαλμός, μετά τον κάθε στίχο του οποίου, σαν έφύμνιο ψάλλονταν μία ορισμένη φράση.

Η μικρή ακολουθία που γίνεται στο ιερό την ώρα που κοινωνούν οι κληρικοί είναι σε όλα της υπέροχη. Μέσα στις ευχές και τα τροπάρια ο Ιερέας ομολογεί την αμαρτολόγητά του, ζητεί συγγνώμη από όλους, εκφράζει την βαθειά λαχτάρα του για την Θ. Κοινωνία, ζητεί την χάρη του Θεού και προσέρχεται. Στο σημείο αυτό η τυπική διάταξη της Θ. Λειτουργίας σημειώνει τα εξής: «Ο διάκονος ίσταται μικρόν άπωθεν προσευχόμενος καθ' εαυτόν. ο δε ιερέας την κεφαλήν υποκλίνας αναγινώσκει ευλαβώς τας ευχάς της Αγίας Μεταλήψεως. Είτα στρεφόμενος προς τους άλλους κληρικούς λέγει: Αδελφοί και συλλειτουργοί, συγχωρήσατε μοι τω αναξίω ιερεί. Ιδού προσέρχομαι Χριστώ τω Αθανάτω Βασιλεί και Θεώ ημών». Είτα λαβών μίαν μερίδα του αγίου Άρτου λέγει:

«Μεταδίδοται μοι τω (όνομα ιερέως) ιερεί το τίμιον και πανάγιον Σώμα του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού, εις άφεσίν μου αμαρτιών, και εις ζωήν αιώνιον». «Ιεροδιάκονε πρόσελθε». Και προσελθών ο διάκονος λέγει:

«Ιδού προσέρχομαι Χριστώ τω Αθανάτω Βασιλεί και Θεώ Ημών. Μετάδος μοι, δέσποτα, τω (όνομα) αναξίω διακόνω το τίμιον και πανάγιον Σώμα ...»

Και ήδη φθάσαμε στην στιγμή της Θ. Κοινωνίας των πιστών.

4. Η Θ. Κοινωνία των πιστών.

Όταν οι πιστοί καταλαβαίνουν ότι το Κοινωνικό φθάνει προς το τέλος, τότε όλοι προσηλώνουν το βλέμμα τους στην Ωραία Πύλη. Μερικοί μάλιστα και προχωρούν προς αυτήν. Η Πύλη ανοίγει διάπλατα και ο ιερέας κρατώντας στα χέρια του το Άγιο Ποτήριο παρουσιάζεται εμπρός στους πιστούς. Είναι ο Ιησούς Χριστός που έρχεται να δώσει το Σώμα του και το Αίμα του τροφή στους πιστούς του. Και ο ιερέας εκφωνεί:

«Μετά φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης προσέλθετε». Κανείς δεν είναι άξιος να προσέλθει, να λάβει την Θεία Κοινωνία. Οποιαδήποτε προετοιμασία και αν έχουμε κάνει, κάθε προτέρημα μας και κάθε αρετή μας, τί αξία μπορεί να έχει την στιγμή εκείνη μπροστά στην συντριπτική παρουσία αυτού του ίδιου του Θεού; Όμως πρέπει να προσέλθουμε γιατί Εκείνος είναι που μας καλεί- γιατί η Θεία Κοινωνία είναι η τροφή της ψυχής. Και αποχή από την τροφή σημαίνει θάνατος πνευματικός. Όλοι καταλαβαίνουμε ότι την Θ. Κοινωνία την παίρναμε όχι γιατί είμαστε άξιοι, άλλα γιατί την έχουμε ανάγκη για να ζήσουμε σαν υπάρξεις πνευματικές. Γι αυτό και ο Κύριος μας προσφέρει την Θ. Κοινωνία σαν ένα δώρο δικό του, δώρο αδέσμευτο και ανεξάρτητο από την οποιαδήποτε

προετοιμασία μας. Ότι εμείς μπορούμε να κάνουμε είναι να δεχθούμε ταπεινά και ευγνώμονα το θείο αυτό Δώρο και να πούμε με υπακοή «ναι» στην φωνή του Θεού.

Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι θα προσέλθουμε απροετοίμαστοι στην Θ. Κοινωνία. Κάθε άλλο. Όλα όσα ορίζει η Εκκλησία μας και όσα υπαγορεύει η συνείδησή μας πρέπει απαραίτητως να τα κάνουμε με ζήλο, με προθυμία, με συνέπεια. Και να νηστεύσουμε και να εξομολογηθούμε και να ασκηθούμε στην αρετή και να προσέχουμε γενικά στην ζωή μας. Πάντως παρ' όλα αυτά η Θ. Κοινωνία θα συνεχίσει να παραμένει εις αιώνα τον άπαντα Δώρο του Θεού προς τον άνθρωπο. Ένα Δώρο που είναι ταυτόχρονα πηγή δυνάμεως, χαράς, ειρήνης, αγιασμού.

5. Πραγματική ένωση με τον Κύριο.

Η Θ. Ευχαριστία είναι πραγματική Κοινωνία του Σωτήρος Χριστού. Γινόμαστε ένα, «σύσσωμοι» και «σύναιμοι» του Χριστού», που στην τελική ανάλυση σημαίνει θέωση του ανθρώπου. Αυτή είναι η πίστη της Ορθοδοξίας. Αυτή και η σκέψη των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας χωρίς καμία εξαίρεση. Οι Πατέρες χρησιμοποιούν τα πλέον έντονα ρήματα και ονόματα, τις πιο εκφραστικές και εύστοχες λέξεις προκειμένου να εκφράσουν την ένωση του ανθρώπου με τον Κύριο, που είναι καρπός της Θ. Κοινωνίας.

Κατά τον ιερό Χρυσόστομο, ο Κύριος «συμπλέκεται» με μας, γίνεται η τροφή μας, για να υπάρξει έτσι τέλεια ένωση: «Δια σε ενεπτύσθην - παρουσιάζει τον Κύριο να λέγει στον άνθρωπο - δια σε ερραπίσθην, την δόξαν εκένωσα (= ταπεινώθηκα), τον Πατέρα είασα, και προς σε ήλθον τον μισούντα με και αποστρεφόμενον, και ουδέ ακούσαι βουλόμενον το όνομα μου· κατεδίωξα και επέδραμον, ίνα σε κατάσχω· ήνωσά με και συνήψα εμαυτώ (σε ένωσα μαζί μου). Φάγε με, είπον, πίε με. Και άνω σε έχω και κάτω συμπλέκομαι ... Ούχ απλώς μίγνυμαί σοι, αλλά συμπλέκομαι, τρώγομαι, λεπτύνομαι κατά μικρόν, ίνα πολλή η ανάκρασις γένηται και η μίξις και η ένωσις. Τα γαρ ενούμενα εν οικείοις έστηκεν δροίς. Εγώ δε συνυφαίνομαι σοι. Ου βούλομαι λοιπόν είναι τι μέσον εν είναι βούλομαι τα αμφότερα»^{6β}. Δεν αρκεί δηλαδή ότι «μας έχει άνω», γιατί με την Ανάληψη Του πήρε και την ανθρώπινη φύση μας, αλλά έρχεται και πάλι κοντά μας και ταπεινώνεται και μικραίνει και «συνυφαίνεται» μαζί μας για να γίνει τελικά ένα με εμάς.

Και ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς μετά χίλια περίπου χρόνια συνεχίζει την ίδια παράδοση και σκέψη. Με την Θεία Κοινωνία, λέγει, ο άνθρωπος προχωρεί πέρα από τον Χριστό της ιστορίας και ενώνεται με τον Χριστό της πίστεως⁶⁷. Ο Χριστός της πίστεως αποτελεί την βεβαιότητα ότι η ανθρώπινη φύση μας ενώθηκε με την θεότητα του Χριστού και ανυψώθηκε στους ουρανούς. Γι αυτό ο πιστός μαζί με τον Κύριο μπορεί να ζει και να ενεργεί σαν νικητής της φθοράς και του θανάτου. Να νικά ό,τι οι άλλοι το θεωρούν μοιραίο και αναγκαστικό και να κατορθώνει αρετές όχι μόνο πρόσκαιρες και παροδικές, αλλά με αιώνια αξία και σημασία, που τον καταξιώνουν να γίνει πολίτης της Βασιλείας του Θεού. Αυτή όμως η ένωση του ανθρώπου με τον Χριστό, αυτή η θέωση, δεν είναι κάτι που δίνεται κατά ένα τρόπο μαγικό χρειάζεται η ελεύθερη συμμετοχή, η προσπάθεια και ο αγώνας του συγκεκριμένου ανθρώπου. Η θέωση **δεν επιβάλλεται στον άνθρωπο, αλλά προβάλλεται σαν δώρο της χάριτος του Θεού στην ελευθερία του ανθρώπου. ο Κύριος δεν καταλύει την ελευθερία του ανθρώπου ούτε προκειμένου να του χαρίσει την σωτηρία**⁶⁸. Και συνεχίζει ο Παλαμάς: «... και αυταίς ταις ανθρωπίναις υποστάσεσιν ενούται, των πιστευόντων εκάστω συνανακινών εαυτόν δια της του αγίου Σώματος αυτού μεταλήψεως και σύσσωμος ημίν γίνεται και ναόν της όλης θεότητας ημάς απεργάζεται»⁶⁹.

6. Κάθε πότε να κοινωνούμε;

Εμπρός στο μεγάλο αυτό νόημα που έχει το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας με κανένα τρόπο δεν δικαιολογείται η αποχή από την Θ. Κοινωνία, με καμία πρόφαση και καμία δικαιολογία. Πρέπει να

σταματήσει η κακή εκείνη συνήθεια να κοινωνούμε δύο φορές τον χρόνο, το Πάσχα και τα Χριστούγεννα. Είναι παγίδα του διαβόλου αυτό, που θέλει να νεκρώσει την πνευματική μας ζωή. Με δριμύτητα ομιλεί ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος για όλους εκείνους, οι οποίοι **έχουν σαν μέτρο τόν χρόνο και όχι την διάθεση προκειμένου να κοινωνήσουν**: «Τούτο το δεινόν ότι ου καθαρότητι διανοίας, αλλά διαστήματι χρόνου την αξίαν διορίζει της προσόδου (= προσελεύσεως) και τούτο ευλάβειαν είναι νομίζεις, το μη πολλάκις προσελθείν, ουκ ειδώς ότι το αναξίως προσελθείν, καν άπαξ γένηται εκηλίδωσε, το δε αξίως, καν πολλάκις, έσωσε ...**Χρόνος προσόδου έστω ημίν το καθαρόν συνειδός**»⁷⁰. Κριτήριο για το πότε θα κοινωνήσουμε δεν είναι πόσο διάστημα χρόνου πέρασε, αλλά πόση διάθεση υπάρχει γι' αυτό, πόσο καθαρή είναι η καρδιά και η συνείδηση γενικά του ανθρώπου. Στο σημείο αυτό εμείς οι άνθρωποι κάνουμε εντελώς τα αντίθετα. Ενώ κάθε ήμερα αμαρτάνομε, εν τούτοις δεν προσπαθούμε να καθαρίσουμε τον εαυτό μας για να προσέλθουμε στην Θ. Κοινωνία, αλλά ησυχάζουμε την συνείδηση μας με το να μη κοινωνούμε. Πιο αμαρτωλή τακτική από αυτήν δεν υπάρχει. Το ορθό είναι ότι πρέπει, εμείς μεν να αγωνιζόμαστε για να διατηρούμε στην καθαρότητα τον εαυτό μας και το κάθε πότε θα κοινωνούμε, θα το τακτοποιήσουμε με τον εξομολόγο πνευματικό μας⁷¹. Πρέπει πολύ να προσέξουμε όλοι οι πιστοί το σημείο αυτό. Διότι αν δεν προσερχόμαστε τακτικά στην Θ. Κοινωνία, τότε πώς θα ψάλλουμε το «Είδομεν το φως το αληθινόν, ελάβομεν Πνεύμα επουράνιον εύρομεν πίστιν αληθή αδιαίρετον Τριάδα προσκυνούντες. Αύτη γαρ ημάς έσωσεν»; Αν δεν κοινωνήσουμε, ποιο «φως είδομεν», ποια «πίστιν εύρομεν», και ποιο «Πνεύμα ελάβομεν»;

7. Πώς να κοινωνούμε.

Στην Θ Κοινωνία πρέπει βέβαια να προσερχόμαστε με πολλή τάξη και με πολύ σεβασμό. Δυστυχώς γίνεται μεγάλη αταξία, όταν προσερχόμαστε να κοινωνήσουμε. Όλοι «βιάζονται να προλάβουν». Ενώ αντίθετα την στιγμή εκείνη πρέπει να είναι όλα σεμνά και ιεροπρεπή, το βήμα μας, το βλέμμα μας, οι κινήσεις μας, η περιβολή μας, τα πάντα. Όλα αντάξια της μεγάλης στιγμής. Ο ένας κατόπιν του άλλου· να κάνουμε όλοι το σημείο του Σταυρού να ανοίγουμε καλά το στόμα μας· να κρατούμε με τα δύο χέρια το άγιο μανδήλιο με μεγάλη προσοχή· να σπογγίζουμε τα χείλη μας και να επιστρέφουμε σιωπηλοί και γαλήνιοι στην αρχική μας θέση, ευχαριστούντες τον Πανάγαθο Θεό για την μεγάλη του δωρεά ⁷².

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις είναι πολύ σημαντική η προσφορά του εκπαιδευτικού. Με την σεμνή και ενάρετη ζωή του, με την ανώτερη και αξιοπρεπή πάντοτε συμπεριφορά του, με την θερμή και φλογερή του πίστη, πρώτος ο ίδιος, κατάλληλα προετοιμασμένος θα προσέρχεται στο μυστήριο της Θ. Κοινωνίας. Μόνον έτσι θα μπορέσει με τα φωτισμένα λόγια του να εμπνεύσει τα ίδια συναισθήματα και σκέψεις στους μαθητές του και στο περιβάλλον των μεγάλων γενικότερα.

Μετά την θ. Κοινωνία των πιστών ο ιερέας διαβάζει την ευχαριστήρια ευχή, η οποία έχει τον τίτλο Ευχή μετά το μεταλαβείν πάντας» και περιέχει βαθύτατα νοήματα που εκφράζονται με μικρές μεν αλλά πυκνές σε νόημα φράσεις:

«Ορθοτόμησον ημών την όδόν.
Στήριζον ημάς εν τω φόβω σου τους πάντας.
Φρούρησον ημών την ζωήν.
Άσφάλισαι ημών τα διαβήματα ...».